Epidaur i Publije Kornelije Dolabela

Miljak, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:374617

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest

Katarina Miljak

EPIDAUR I PUBLIJE KORNELIJE DOLABELA

Diplomski rad

Zagreb
2022.

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek za povijest

Katarina Miljak

EPIDAUR I PUBLIJE KORNELIJE DOLABELA

Diplomski rad

Mentor: Prof. dr. Bruna Kuntić-Makvić

Zagreb
2022.

SADRŽAJ:

1. DOBA PUBLIJA KORNELIJA DOLABELE, UPRAVITELJA U ILIRIKU. POVIJEST. IZVORI, ISTRAŽIVANJE 1
1. 1. Rimljani i Ilirik na smjeni era 1
1. 2. Rimska kolonija Epidaur 2
1. 2. 1. Ostatci urbaniteta 3
1. 3. 1. *Epitaurum, id est Ragusium* 4
1. 3. Antički izvori o Publiju Korneliju Dolabeli 6
1. 3. 1. Pisci 6
1. 3. 2. Natpisi 7
1. 3. 3. Anepigrafski spomenici 9
1. 4. Izvori za dubrovačku predaju o Publiju Korneliju Dolabeli 10
1. 5. Istraživanja o Dolabelinima aktivnostima u Iliriku s posebnim osvrtom na Epidaur i natpis *CIL* III 1741 13
1. 5. 1. Dolabelino namjesništvo u Iliriku 13
1. 5. 2. Proučavanje natpisa *CIL* III 1741 14
1. 5. 3. Dubrovačka predaja o Publiju Korneliju Dolabeli 15
2. EPIDAUR I PUBLIJE KORNELIJE DOLABELA 16
2.1. Antika: efikasni upravitelj provincije Dalmacije i spomenik u njegovu čast 16
2. 1. 1. Publije Kornelije Dolabela 16
2. 1. 2. Dolabelina djelatnost u Dalmaciji 18
2. 1. 2. Dolabelina djelatnost u Epidauru 19
2. 1. 3. Natpis *CIL* III 1741 20
2. 2. *Rinascimento*: Dubrovački bilježnik i našašće spomenika 21
2. 2. 1. Marko Silvije 21
2. 2. 2. Knjižica *In inscriptionem*... 23
2. 2. 3. Silvijevi podatci o natpisu i nalazištu 23
2. 3. Dolabelin natpis i europski epigrafičari 25
2. 4. Razvitak dubrovačke predaje o Dolabelinoj grobnici 28
2. 4. 1. Predaja u djelima dubrovačkih autora do XIX. stoljeća 28
2. 4. 2. Usporedbe informacija o Dolabelinom natpisu 31
Razlike u čitanju natpisa 32
Ostatci arhitekture i skulpture 32
Mjesto nalaza i datacija 34
Prinos dubrovačkih autora poznavanju natpisa *CIL* III 1741 34
3. ZAKLJUČAK: DOPRINOS MARKA SILVIJA POZNAVANJU NATPISA *CIL* III 1741 I DUBROVAČKOJ PREDAJI O PUBLIJU KORNELIJU DOLABELI 35
4. SUMMARY 38
5. BIBLIOGRAFIJA 39
5. 1. Kratice 39
5. 2. Izvori 40
5. 3. Izdanja i prijevodi izvora i literatura 41
6. PRILOG 52

Predaja o grobnici rimskog namjesnika Publija Kornelija Dolabele u Epidauru utkana je u imaginaciju dubrovačkih autora koji su uz Senat, u skladu s humanističkom modom, nastojali svome Gradu prisvojiti drevnost i prestiž rimske kolonije Epidaur. Antički odjek u Dubrovniku osjetio se na svim razinama, od isprava i umjetničkih djela do javnih spomenika, a upravo se natpis pronađen u Epidauru u 16. st. idealno uklopio u propagandu o odnosu dva grada koju su Dubrovčani stoljećima naglašavali.

Tema diplomskog rada bila mi je izuzetno zabavna, posebice jer se dosada nitko nije pozabavio „drugom" stranom natpisa (*CIL* III 1741) pronađenog u Cavtatu na kojemu se temeljila priča o Dolabelinoj grobnici. Tijekom istraživanja, najveći problem stvaralo mi je prikupljanje brojnih podataka uz dvosmislenost informacija kod pojedinih autora te naposlijetku, razvijanje lokalne kronološke priče o natpisu.

Upravo zbog toga, ovim bih putem iskreno zahvalila svim profesorima, poznanicima i kolegama koji su savjetima i uputama te pomoći prilikom prikupljanja literature doprinijeli mom istraživanju i diplomskom radu.

Zahvaljujem osoblju Dubrovačkog arhiva na razumijevanju i pomoći, posebno Zoranu Perovića i njegovim genijalnim usmjerenjima, zatim osoblju Zbirke i Muzeja Baltazara Bogišića u Cavtatu što su mi pomogli tijekom istraživanja o natpisu te osoblju HAZU-a u Dubrovniku na ustupljenim dokumentima i savjetima, posebno Relji Seferoviću i Vesni Miović. Osobito zahvaljujem prof. dr. Neli Lonza na dragocjenoj pomoći u početcima istraživanja u Dubrovačkom arhivu te na izvoru koji mi je nesebično ustupila.

Hvala kolegama Anti Livajiću, na bezuvjetnoj pomoći i na materijalima koje samo on može pronaći te Brunu Bijađiji, na savjetima i terenskom obilasku Cavtata.

Na kraju, želim zahvaliti svojoj mentorici prof. dr. Bruni Kuntić-Makvić, prvenstveno na prijedlogu teme za diplomski, a zatim i na neiscrpnom znanju i informacijama koje mi je pružala tijekom cijelog školovanja. Zauvijek ste moj uzor i hvala Vam na konkretnim primjedbama i savjetima koji su izgradili način na koji se danas odnosim prema istraživanju.

Hvala najbližima na bezuvjetnoj ljubavi i podršci, volim Vas!

1. DOBA PUBLIJA KORNELIJA DOLABELE, UPRAVITELJA U ILIRIKU. POVIJEST. IZVORI, ISTRAŽIVANJE

1. 1. Rimljani i Ilirik na smjeni era

Uvodni pregled napisan je prema odabranoj literaturi: Wilkes 1969, 80.; Džino, Domić Kunić 2013, 150-161, 168, 182.; Zaninović 2015, 407-430, 435-456.; Šašel Kos 2018, 42-50.; Milivojević 2021, 198-205, 232. Konzultirala sam i Cary, Scullard 1975.; Novak 2004.

Rimski angažman na istočnojadranskoj obali započeo je u 3. st. pr. Kr. i otada su Rimljani sklapali savezništva i prijateljstva te osvajanjem postigli direktnu kontrolu nad određenim teritorijem u Iliriku. Na strateški važnim i već utvrđenim mjestima kroz nekoliko stoljeća su se doseljavali nositelji rimskog i italskog građanskog prava, okupljeni unutar urbanih centara u konvente rimskih građana (*conventus civium Romanorum*).

Na prijelazu era, što se donekle poklapa i s prijelazom iz republikanskog u carski ustroj, Ilirik je Rimljanima važan posebice zbog strateškog položaja nasuprot jezgre države. Cezar je kao prokonzul tražio i dobio Ilirik na upravljanje 59. g. pr. Kr. Tijekom građanskog rata Cezara i Pompeja, konventi u Iliriku su morali birati stranu koju žele podržati. Nakon Cezarove pobjede u građanskom ratu, gradovi Salona i Epidaur, koji su odabrali njegovu stranu i podržali ga, a u kojima su se prethodno nalazili konventi, dobili su status kolonije kao zasluženu nagradu za vjernost.

Sistematsko osvajanje Ilirika nastavilo se Oktavijanovim pohodima. Bilo mu je važno smiriti situaciju u Iliriku kako bi se mogao posvetiti borbi s Antonijem, a taj mu je prostor i strateški bio bitan zbog nadolazećeg sukoba. Osim toga, nastojao je povećati osobni prestiž u propagandi protiv Antonija te dokazati da je dostojan Cezarov nasljednik.

Pohod na Ilirik koji je pokrenuo Oktavijan trajao je od 35. do 33. g. pr. Kr. Prvotno je suzbio gusarstvo na Jadranu kako bi osigurao plovni put, a nakon toga je sredio Japode i osvojio grad Metul, dalje prema panonskoj zemlji i grad Segestu, a naposlijetku se obračunao s Delmatima i osvojio utvrde Promonu, Sinotij i Setoviju te vratio bojne znakove koje su oni prethodno bili oteli. Senat mu je dodijelio trijumf nad Ilirima koji je slavio 29. g. pr. Kr.

Nadalje, prvi rimski car August želio je osvojiti preostali dinarski i panonski prostor koji još uvijek nije bio pod rimskom vlašću. U događajima između 14. i 8. g. pr. Kr. Rim je pod

Augustom osvojio nove posjede između Save, Drave i Dunava, što je omogućilo planiranje vojnih zahvata izvan rimskih granica.

Na početku 1. st. pod vodstvom dva Batona započeo je jedan od najvećih ustanaka u Iliriku, tzv. panonsko–dalmatinski ustanak. U Rimu je zavladala zabrinutost pa je August imenovao Tiberija zapovjednikom, a on je oprezno i postupno izvodio manje operacije i sukobe koji su naposlijetku rezultirali rimskom pobjedom. August i Tiberije zajedno su proslavili trijumf u Rimu 12. g. Tiberije je bio odgovoran za provedbu novog ustroja u Iliriku, a nakon Augustove smrti 14. g., postao je carem.

Rimljani su osvajanjem Ilirika dobili prostrani teritorij i učvrstili svoju granicu na Dunavu. Provinciju je sada bilo potrebno sustavno urediti i održati mirnom, premrežiti novim prometnicama prema unutrašnjosti i razgraničiti teritorij susjednih zajednica. Tiberije se nije mogao posvetiti tome jer je sređivao situaciju u Germaniji, pa je pod njegovom vlašću taj zadatak pripao carskom namjesniku (*legatus Augusti pro praetore provinciae Dalmatiae*) provincije Publiju Korneliju Dolabeli. On je morao biti osoba od visokog povjerenja, obzirom da je došao u netom, ugroženu ratom, nemirnu provinciju u koju je trebalo sustavno implementirati rimski model vrijednosti.

1. 2. Rimska kolonija Epidaur

U antičkim se izvorima Epidaur prvi put spominje 47. g. pr. Kr. kod rimskog povjesničara Aula Hircija u *Bellum Alexandrinum*, u kontekstu građanskog rata između Cezara i Pompeja.[1] Marko Oktavije, Pompejev legat i zapovjednik pomorskih snaga, izvršio je opsadu Epidaura jer se u njemu nalazila Cezarova posada. Obzirom da je napad s kopna i mora bio vrlo jak, u pomoć je stigao Cezarov legat Publije Vatinije te je Marko Oktavije bio primoran povući opsadu.

Plinije Stariji (23. – 79.) u *Naturalis Historia* Epidaur naziva kolonijom udaljenom sto milja od rijeke Narone.[2] Neki smatraju da je *Colonia Iulia Epidaurum* nastala na temelju konventa rimskih građana i taj je status dobila nakon potpore Cezaru u građanskom ratu.[3] Ja bih se priklonila tome obzirom da je Cezarova nagrada gradovima koji su mu bili vjerni tijekom građanskog rata

[1] *Hunc oppugnantem Epidaurum terra marique, ubi nostrum erat preaesidium, adventu suo discedere ab oppugnatione coegit praesidiumque nostrum recepit*. *Hirt. Bell. Alex.* 44. = *Hirtius* 1888, 37. Prijevod: „On je (Oktavije op. autora) s kopna i mora opsjedao Epidaur, gdje je bila naša posada. Vatinije ga je samim dolaskom primorao podići opsadu i prihvatio našu posadu. Prevela Kuntić-Makvić 1993, 216-217.

[2] *A Narone amne C milia passum abest Epidaurum colonia*. *Plin. NH* III, 144. = *Pliny* 1969, 106.

[3] Suić 1956, 4.; Wilkes 1969, 224, 252.; Suić 2003, 63.

sasvim logičan i pametan potez. Prema tome, za vrijeme Dolabelina namjesništva, Epidaur je već bio rimska kolonija, vjerojatno stara oko pola stoljeća.

Misli se da je centar antičkog Epidaura bio smješten na poluotoku Ratu na kojemu je i današnji centar Cavtata. Uz Rat se nalazi manji poluotok Sustjepan, a između njih je zaljev Luka. Poluotok Rat sa sjevernom stranom obale tvori uvalu Tiha. Zahvaljujući strateškom položaju na izduženom poluotoku, blizini plodnog polja i zaštićenim lukama koje su oblikovale sigurno pristanište, Epidaur se u antici razvio u pomorsko i ribarsko središte šireg područja.[4]

U znanosti su se vodile rasprave o porijeklu imena[5] i lokaciji kolonije[6] koja je naposlijetku potvrđena u Cavtatu zahvaljujući brojnim natpisima i ponekim, danas sačuvanim arheološkim ostatcima. Današnje ime Cavtat svjedoči o kontinuitetu antičke tradicije, a nastalo je kao pohrvaćeni oblik od latinske riječi *civitas* koja označava opći naziv za grad.[7]

1. 2. 1. Ostatci urbaniteta

Zbog nedostatka arheoloških istraživanja i nalaza, pronađeni natpisi nadopunjavaju priču o nekadašnjem izgledu kolonije.[8] Epidaur je u ranocarskom razdoblju imao trijem (*CIL* III, 1749), a oba su duovira dala obnoviti cisternu (*CIL* III, 1750).[9] Od antičkih spomenika na poluotoku, osim trase vodovoda, mogu se izdvojiti ostatci gradske cisterne, nekadašnji ostatci nimfeja s polukružnim bazenom te građevina sa sedam soba, koja se nalazi na samom kraju poluotoka.[10]

Na poluotoku Sustjepanu nalaze se ostatci građevinskih objekata, dok arheološki ostatci u uvali Tiha pripadaju uglavnom ladanjskoj arhitekturi.[11] Uzvisina Obod je također bila naseljena

[4] Novak 1972, 14.

[5] Prvotno je prevladavalo mišljenje da je Epidaur bio grčki grad zbog sličnosti naziva s istoimenim svetištem na Peloponezu i gradom u Lakonijskom zaljevu, na to su dodane mitološke priče o Kadmu i Harmoniji te Asklepijev kult ovjekovječen u dubrovačkoj tradiciji. Danas se većina autora slaže da je naziv kolonije ilirskog porijekla, a u prijevodu bi značilo (mjesto) „iza šume“, „kraj šume“. Lučić 1968, 537.; Batović 1988, 18.; Šašel Kos 1993, 113-116.; Kuntić-Makvić 1994, 22-26.; Katičić 1995, 31-114, 115-124.; Cambi 2006, 189.

[6] Zbog manjka arheoloških dokaza, neki su autori Epidaur smjestili na poluotok Prevlaku. Konrad Mannert je to argumentirao Peutingerovom kartom, a Theodor Mommsen nadgrobnim spomenikom Gaja Egnacija Marcela prema kojemu je smatrao da su postojali Stari (Prevlaka) i Novi (Cavtat) Epidaur. Kasnije je Arthur Evans prvi uočio pogrešku prilikom lociranja epigrafskog spomenika *CIL* III, 1738, a Grga Novak je utvrdio da je izgubljeni spomenik pronađen na Prevlaci u Tivatskom zaljevu. Prema Bojanovski 1986, 38-39 i Novak 1972, 14-15.

[7] Batović 1988, 19. Za ovo poglavlje konzultirala sam i Lisičar 1966., no nisam pronašla ništa više nego u literaturi koju sam citirala.

[8] Cambi 2002, 56.; Suić 2003, 42.; Bijađija 2018, 307.

[9] Suić 2003, 190-192.; Matijašić 2009, 144.

[10] Kovačić 2015, 11.; Bijađija 2018, 307.

[11] Faber 1966, 28.; Zaninović 1988, 95.; Suić 2003, 42.; Cambi 2006, 25.; Kovačić 2015, 11.

jer su u stijenu usječeni tlocrti nekadašnjih objekata, a tu je i tzv. kula Sutivan, koju ću kasnije spomenuti u radu jer je ključna kao moguće mjesto nalaza natpisa *CIL* III 1741.[12]

Vodovod, koji prolazi sjeveroistočnim dijelom Konavala, najdragocjenija je materijalna baština rimskog Epidaura. U dosadašnjim arheološkim istraživanjima nije pronađen gradski rezervoar kao završni objekt vodovoda. Obzirom da se s Publijem Kornelijem Dolabelom povezuju velike komunalne gradnje u provinciji, smatra se da je upravo natpis *ILJug* 636, koji spominje radove pod Dolabelom i Šestom dobrovoljačkom kohortom, podignut zbog izgradnje ili dovršetka vodovoda.[13]

Antička se cesta iz Narone u Epidaur spuštala kraj Asama (današnjeg Trebinja), a preko Gornjeg i Donjeg Oboda ulazila je u Epidaur.[14] Ostatci ove ceste u obliku serpentina i danas se raspoznaju u brdima iznad Cavtata. Smatra se da je ovu cestu u doba Tiberija Publije Kornelije Dolabela dao izgraditi na nalog Šestoj i Sedmoj dobrovoljačkoj kohorti koje su na ovom području bile stacionirane. Glavni argument za to je natpis *CIL* III 1741 pronađen u Donjem Obodu koji je podignut Dolabeli u čast.[15]

Rimska se cesta iz Epidaura kroz Konavle i dalje prema Risnu granala u tri smjera jer su uz glavnu postojale i lokalne prometnice.[16] Pronađena dva mitreja i četiri crkve posvećene sv. Đurđu svjedoče o cestovnim postajama u Konavlima.[17] Velike komunalne gradnje u Epidauru povezuju se s Dolabelinim namjesništvom u Dalmaciji.

1. 3. 1. *Epitaurum, id est Ragusium*

Dok su propašću antičke civilizacije neki gradovi uspjeli sačuvati svoju antičku jezgru, neki su preživjeli kao nasljednici porušenih gradova, poput Dubrovnika (Raguzija), nasljednika Epidaura, čiji su stanovnici sačuvali i prenijeli antičku kulturu i civilizaciju.[18] Ime grada Cavtata

[12] Faber 1996, 25-26, 28.

[13] Natpis je pronađen na poluotoku Ratu, u Vuličevićevoj ulici. Vodovod je nakon prolaza dekumanom (ulicom Prijeko), skretao iznad Vuličevićeve ulice, što su potvrdila arheološka istraživanja. Kovačić 2015, 141-142.

[14] Imamović 1988, 119.; Bojanovski 1992, 168.; Milotić 2010, 323-324. Kovačić 2015, 28.

[15] Milotić 2010, 107, 328.

[16] O antičkim cestama u Konavlima pisali su Evans 1883, 37-39.; Bojanovski 1986, 39-44 i 1992, 168.; Imamović 1988, 119-127.; Milotić 2010, 329-330.; Kovačić 2015, 29.

[17] Bojanovski 1986, 39-44.

[18] Prema podjeli Mate Suića Dubrovnik pripada gradovima s kulturno-etničkim neprekinutim kontinuitetom nasljeđenim iz antike, ali ne i topičkim kontinuitetom: „ta naselja traju u kontinuitetu, ali ne i njihov temelj, pa je njihov urbani i urbanistički preobražaj redovito povezan s mijenjanjem kulturno-etničke podloge.“ Suić 2003, 25, 45-46, 50, 384-385.

još je jedan pokazatelj te veze, obzirom da nije sačuvano ime Epidaur, već su nazivi kroz povijest bili *Ragusa vetus*, *Ragusa vecchia*, *Civitas vetus*, *Città vecchia*, Cavtat.[19]

Srednjovjekovni pisani izvori odigrali su veliku ulogu u potvrdi tog naslijeđa: *Kozmografija*[20] Anonima Ravenjanina iz 7. st., spis *O upravljanju Carstvom*[21] Konstantina Porfirogeneta iz 10. st., *Ljetopis popa Dukljanina*[22] iz 12. st. te *Historia Salonitana*[23] Tome Arhiđakona iz 13. st. O ovoj temi pisali su i dubrovački kroničari koji navode različite teorije o rušenju Epidaura i postanku Raguse te njihov međuodnos.[24]

U humanizmu i renesansi javila se ideološka upotreba antičkih motiva. Dubrovački Senat i pripadajuća elita nastojali su sačuvati i obogatiti predaju o povezanosti dva grada kako bi opravdali svoj položaj u društvu i dubrovačko pravo na okolno područje. Dubrovčani su se brojnim ispravama referirali na epidaursku povijest i kontinuitet.[25] Uz to, slavili su u umjetničkim (likovnim i literarnim) djelima antičku prošlost grada.[26] Prikupljali su spomenike[27] te su posebno u javnim prostorima Grada nastojali ukazati na tu neraskidivu vezu.[28]

---

[19] Janeković-Römer 1998, 35.

[20] „Epidaurum to je(st) Raguzij." Prema Čače 1997, 89.

[21] „Sami Pako Rauzijci vladahu nekoč gradom Pitaura zvanim." *Porfirogenet* 2003, 1, 70-71.

[22] „Kad je čuo narod grada Epidaura, koji je boravio po šumama i planinama, da je došao Bello s Rimljanima i da su sagradili utvrdu, skupe se i dođu i zajedno s njima podignu grad nad morem, na obali morskoj, koju Epidaurani zovu svojim jezikom »laus«." *Ljetopis* 1950, 7, 70.

[23] „U to isto su vrijeme neki došljaci koji su, kako pričaju, bili istjerani iz Rima, pristali brodovima blizu Epidaura [...] Došljaci, koje sam gore spomenuo, svoje su sjedište smjestili u tim krajevima, a grad Epidaur su čestim napadima veoma izmučili, izmučenoga su osvojili i osvojenoga pretvorili u pustoš. Ljudi su se s njima izmiješali i postali jedan narod. Sagradili su Dubrovnik i živjeli u njemu. Od tog su vremena nastojali dobiti palij za svoga biskupa." *Toma Arhiđakon* 2003, 41.

[24] Lučić 1973, 19-26.

[25] U dubrovačkom statutu iz 1272. g. na više se mjesta spominje Epidaur kao *civitas vetus*, a taj naziv postoji i u brojnim ispravama od 13.–15. st. U jednom dopisu ugarsko–hrvatskom kralju Žigmundu 1409. g. Cavtat je definiran kao luka starog Dubrovnika. Foretić 1988, 10-11. Kad su Dubrovčani zahtijevali zemlju u Konavlima, na ugarskom dvoru su tražili „staru zemlju koju smo imali od Epidaura." Janeković-Römer 1998, 39.

[26] U vlasteoskim privatnim prostorijama su u političke svrhe prikazivani brojni antički motivi. U pogrebnom govoru pjesniku Ivanu Gučetiću, Ilija Crijević nazvao je Dubrovnik prijestolnicom Ilirije. Njegova pjesma *De Epidauro* posvećena je Velikom vijeću i njihovom obnovljenom gradu. *Ibid.* 35, 42.; *Crijević* 2020.; V. poglavlje 4.2.

[27] U humanizmu i renesansi vlast je nastojala privući europske učenjake u Dubrovnik radi unaprijeđenja školstva i kulturnog standarda. Cirijak iz Ankone (1391-1452.) pronašao je i kopirao antičke natpise u Cavtatu. Njegove kopije natpisa sačuvane su na zadnjim stranicama Dubrovačkog statuta. Treba napomenuti da ne navodi natpis *CIL* III 1741. Šoljić 2002, 134-138.; Galović 2014, 79, 81-86. Osim toga, v. poglavlje 4.2. Miho Sorkočević.

[28] Jedan od predstavnika humanizma u Dubrovniku, Nikola de la Ciria, zaslužan je za Eskulapov prikaz na polukapitelu Kneževa dvora. Na pripadajućoj ploči kraj polukapitela, čije je stihove sam sročio, stoji da je Eskulap rođen u Epidauru (Ragusi). Cirijak iz Ankone poslužio se antičkim natpisima iz Cavtata kao predlošcima za spomenike na Kneževu dvoru i Velikoj fontani. Zaslužan je za natpis poviše kancelarije notara. Šoljić 2002, 134-138.; Galović 2014, 79, 81-86. Osim toga, Franjo Marija Appendini napominje kako su se svake godine na dubrovačkom karnevalu predstavljali Mars, Bakho i Dijana, čiji su kultovi bili prisutni u rimskom Epidauru. Janeković-Römer 1998, 37.

Grga Novak je to slikovito opisao: „Redala su se stoljeća i u punom humanizmu i renesansi pjevale se himne o epidaurskom porijeklu Dubrovnika, i Dubrovčani su svoj grad ovjenčali lovorikama ubranim u vrtovima Epidaura.“[29]

1. 3. Antički izvori o Publiju Korneliju Dolabeli

1. 3. 1. Pisci

Povjesničar Gaj Velej Paterkul (c. 19. g. pr. Kr. – 30./31. g.) kronološki je prvi pisac koji spominje Dolabelu. Njegov tek koju godinu mlađi suvremenik, kao vojnik je osobno služio u Iliriku pod Tiberijem i upravo zbog privrženosti caru, ne smatra ga se objektivnim.[30] Njegova *Rimska povijest*, napisana oko 30. g. dijeli se na dvije knjige, a vrijedan je izvor za proučavanje povijesti ranog carstva.[31]

Velej spominje Dolabelu u drugoj knjizi (v. Prilog 5. 1.). Hvali ga i uspoređuje s Markom Lepidom. O Dolabelinoj službi u primorskom dijelu Ilirika govori kao o ekvivalentu Lepidove službe u Hispaniji, što je itekako kompliment.[32] Opisuje ga kao velikodušnog i skromnog čovjeka koristeći se izrazom *simplicitas generosissima* (najplemenitija jednostavnost). Neizravno, uspoređujući ga s Lepidom, navodi da je Dolabela brižljiv i odan, koristeći imenice *cura* (brižljivost) i *fides* (odanost). Iz Velejevog ulomka saznajemo da je Dolabela bio namjesnik u primorskom dijelu Ilirika i tu je službu izvrsno obavljao.

Povjesničar Gaj Kornelije Tacit (55./56. – 117/120. g.). daje najviše podataka o Dolabeli i njegovim životnim epizodama. Tacitova politička karijera započela je pod carem Vespazijanom, a nastavila se pod Titom i Domicijanom.[33] Njegovii *Anali* objavljeni su između 115. i 117. g., a u 16 knjiga prikazao je povijest julijevsko-klaudijevske dinastije.[34]

U šest ulomaka spominje Dolabelu (v. Prilog 5. 2.). Tri se odnose na rasprave u Senatu, a tri na rat protiv Numiđanina Takfarinata. U dva ulomka koja govore o senatskim raspravama, Tacit negativno ocjenjuje Dolabelu koristeći se izrazom *absurda adulatio*, što Miklić prevodi kao

[29] Novak 1972, 16.
[30] *Leksikon* 1996, 601.
[31] *Leksikon* 1996, 601; Miklić 2006a, 5-9.
[32] *Vell. Hist.* II. 125 = *Velej Paterkul* 2006, 204-205. V. Prilog 5.1.
[33] Šešelj 1976, 103; *Leksikon* 1996, 557.; Miklić 2006b, 7-9, 11.
[34] Miklić 2006b, 21-22.

besmisleno dodvoravanje, u drugom ulomku kao laskanje.[35] U posljednjem ulomku koji se odnosi na rasprave u Senatu, Tacit opisuje Dolabelino sudjelovanje u tužbi čovjeka koji mu je krvni srodnik, što komentira s čuđenjem i zgražanjem.[36]

U tri ulomka koja govore o ratu protiv Numiđanina Takfarinata, Dolabelu karakterizira kao bojažljivca koristeći pridjev *metuens* te je izrazito ravnodušan prema Dolabelinom vidljivom vojnom iskustvu i dobrom prosuđivanju.[37] Tek se nakon pobjede protiv Takfarinata usudio priznati i pohvaliti Dolabelinu ulogu u ratu i vojni uspjeh.[38]

Zahvaljujući Tacitu imamo najviše informacija o Dolabeli i njegovoj karijeri. Oba pisca subjektivno pristupaju opisu Dolabelina karaktera. Dok je Velej dobar dio *Rimske povijesti* posvetio Tiberijevim ratnim pothvatima, smatrajući ga herojem, izvjesno je da će i Dolabelu opisati na pozitivan način. S druge strane, Tacitov odnos s carskom kućom odražava se na njegov stav prema Dolabeli jer ga opisuje kao nespretnog ulizicu i kršitelja tradicije. Naposlijetku je pohvalio Dolabelinu ulogu u uspješno završenom ratu protiv Takfarinata kritizirajući Tiberija zbog nedodijeljenog mu trijumfa.

1. 3. 2. Natpisi

Mnogobrojni natpisi pronađeni u Dalmaciji živo svjedoče o Dolabelinoj marljivosti u nekadašnjoj provinciji. Prema svrsi dijele se na počasne, terminacijske i natpise o izgradnji cesta.

Za ovaj rad posebno su značajna dva natpisa pronađena u rimskom Epidauru. Prvi, počasni natpis *CIL* III 1741[39] pronađen u Donjem Obodu, važan je za proučavanje odnosa Epidaura i Dolabele. O njemu se raspravljalo davno prije objave T. Mommsena 1873 g. jer je nametnuo pitanja o postojanju Gornje provincije Ilirik, o razlogu zašto je i gdje postavljen.[40]

Drugi natpis, *ILJug* 636 pronašli su u prosincu 1958. g. radnici na gradilištu u Vuličevićevoj ulici, u urbanoj jezgri Cavtata. Objavio ga je Ante Marinović 1959. g.[41] Natpis je

[35] *Tac. Ann.* III. 47 = Tacit 2006, 220, 232-233. V. Prilog 5.2.1. a) ; *Tac. Ann.* III. 69 = Tacit 2006, 249-252. V. Prilog 5.2.2.; Jakov Kostović u izdanju iz 1970. g. izraz *absurda adulatio* prevodi kao apsurdno dodvoravanje. Kostović 1970, 147. V. Prilog 5.2.1. b)
[36] *Tac. Ann.* IV. 66 = Tacit 2006, 320-321. V. Prilog 5.2.6.
[37] *Tac. Ann.* IV. 23 = Tacit 2006, 282. V. Prilog 5.2.3.; *Tac. Ann.* IV. 24 = Tacit 2006, 283. V. Prilog 5.2.4.
[38] *Tac. Ann.* IV. 26 = Tacit 2006, 284. V. Prilog 5.2.5.
[39] Mommsen 1873, 288. Za više informacija o natpisu v. potpoglavlje 2.1.2.
[40] Detaljnije o podjeli i vremenu podjele provincije v. Rendić-Miočević 1959, 156-158.; Novak 1965, 99-108.; Wilkes 1969, 253.; Nagy 1970, 459-466.; Bojanovski 1988, 106-107.; Jadrić-Kučan 2012, 60 i dr.
[41] Marinović 1959, 121.

uklesan na četvrtastom kamenom bloku, a njegov svečaniji izgled svjedoči o javnoj namjeni. Iako je malo okrnjen na gornjem i donjem lijevom uglu, danas je vidljivo 5 redova.[42] Čuva se u Muzeju i zbirci Baltazara Bogišića u Cavtatu.

Imena i dužnosti osoba (namjesnik provincije, zapovjednik vojne postrojbe i dva gradska magistrata) na natpisu navedeni su u ablativu, znači da se u njihovo vrijeme izvršavala neka aktivnost u Epidauru. Vjerojatno se radi o javnoj gradnji koju je vodila Šesta dobrovoljačka kohorta (u nominativu) pod zapovjednikom Atinatom.[43] Spomen ove kohorte prvi je siguran podatak o njenom boravku u našim krajevima.[44] Natpis je sigurno podignut zbog neke od komunalnih gradnji u Epidauru koje je provodio Publije Kornelije Dolabela.

Ostali natpisi iz Dalmacije važni su za potpuni prikaz Dolabelina namjesništva. Počasni natpis *AE* 1999, 1223[45] pronađen u celi hrama u rimskoj Naroni, Dolabela je dao posvetiti Božanskom Augustu. Datira se u 14./15. g., netom nakon Augustove smrti. Svjedoči o Dolabelinoj aktivnosti širenja carskog kulta u Iliriku. Misli se da je uz natpis stajao Augustov kip i povezuje s kompozicijom augusteja u Naroni u kojemu su bili postavljeni kipovi članova julijevsko-klaudijske dinastije.[46] Počasni natpisi pronađeni na Visu,[47] i Zadru[48] svjedoče o graditeljskim aktivnostima koje su obavljale Sedma i Jedanaesta legija.[49] Počasni natpis iz Solina[50] svjedoči o Luciju Aniciju, koji je djelovao u službi prefekta za Dolabelina namjesništva.[51]

Natpisi o izgradnji pet cesta pronađeni su u vijencu trećeg kata zvonika splitske katedrale.[52] Riječ je o izgradnji 550 milja dugih cesta iz Salone kroz provinciju. U gradnji navedenih cesta sudjelovale su VII. i XI. legija. Postoji još jedan natpis[53] koji navodi gradnju ceste za Dolabelina namjesništva, međutim, ne zna se točno u kojem je smjeru išla.

[42] Šašel 1978, 75-76., v. Prilog 6.1.
[43] Glavičić 2008, 48.; Bijađija 2018, 309.
[44] Rendić-Miočević 1959, 157.
[45] EDH, v. Prilog 6.2.
[46] Marin 1997, 122.; Marin 2015, 94-96.; Demichelli 2017, 12.
[47] *ILJug* 257. Šašel 1963, 89.
[48] *CIL* III, 2908. Mommsen 1873, 376.
[49] Mesihović 2014, 73.
[50] *CIL* III, 14712.
[51] Glavičić 2014, 46.
[52] *CIL* III, 3198a = *CIL* III, 10156 + *CIL* III, 3200; *CIL* III, 3201 = *CIL* III, 10159 + *CIL* III, 3198b; *CIL* III, 3199/10157. Mommsen 1873, 406-407, 1651.; Babić 2007, 161.
[53] *CIL* III, 3199/10157.

Terminacijski natpisi svjedoče o razgraničenjima teritorija među domorodačkim zajednicama. Neki se natpisi, poput onih iz okolice Karina,[54] Jablanca[55] i Trogirske zagore datiraju u vrijeme Dolabelina namjesništva. Ti natpisi počinju s formulom *Ex decreto* ili *Ex edictu*.[56] Ostali natpisi koji su pronađeni u Trogirskoj zagori, Ivoševcima[57] i Karinu[58] svjedoče o kasnijim razgraničenjima nastalim na temeljima Dolabelina uređivanja granica.[59]

Odnos između natpisa i Dolabeline uprave u Dalmaciji (14. – 20. g.) može se kategorizirati u nekoliko smjernica. Većina natpisa postavljena je za vrijeme njegove uprave i on ih osobno daje zabilježiti (javne gradnje, carski kult, razgraničenja). S druge strane, *CIL* III 1741 iz Epidaura svjedoči da su Dolabeli u čast natpis postavile zajednice južnog dijela Ilirika. Naposlijetku, neki natpisi se oslanjaju i nadovezuju na prethodnu Dolabelinu djelatnost, što dovoljno govori o njegovoj sposobnosti upravljanja provincijom.

1. 3. 3. Anepigrafski spomenici

Istraživači su u literaturi, pozivajući se uglavnom na epigrafske izvore, s Dolabelinom upravom dali povezati brojne javne gradnje u Dalmaciji, uz arhitekturu i spomenike carskog kulta. Autori su ostatke vodovoda i cesta antičkog Epidaura interpretirali kao dio komunalne infrastrukture izgrađene za Dolabelina namjesništva.

U posebnoj su skupini izvora i manji građevinski te skulpturalni ostatci pronađeni u okruženju natpisa *CIL* III 1741, a izdvajaju se ostatci svoda građevine, koji se interpretira kao Dolabelin spomenik/grobnica, podnožja kipa/kipova i skulpturalni ostatci poput glave s rukama i nogama kipa. U literaturi se to uglavnom povezivalo s propagandom carskog kulta i mogućnošću postojanja augusteja, ponajviše zbog postolja za kipove.[60]

Literarni i epigrafski izvori zajedno omogućuju da se rekonstruira Dolabelin *cursus honorum*: dok Velej i Tacit pišu ponešto o njegovu karakteru i karijeri, epigrafska ga baština izdiže

[54] *AE* 2003, 1332.; *ILJug* III, 2872.
[55] *ILJug* 919. Šašel 1978, 136.; Rendić-Miočević 1968, 69-70.
[56] Čače 2003, 20.; Mesihović 2014, 81.
[57] *ILJug* 874. Šašel 1978, 127.
[58] *CIL* III, 9973. Mommsen 1873, 1634.
[59] Miletić 2009, 7-9.; Catani 2008, 78-80. Konzultirala sam i Beželj 2015. jer je kolegica pregledno izlistala sve Dolabeline natpise.
[60] Glavičić 2008, 46-47.; Jadrić-Kučan 2012, 63, 125.

kao krajnje sposobnog i efikasnog guvernera te posvjedočuje njegovu djelatnost po raznim dijelovima Carstva.

1. 4. Izvori za dubrovačku predaju o Publiju Korneliju Dolabeli

Dubrovački Senat i učeni Dubrovčani nastojali su Dubrovnik poistovjetiti s Epidaurom. Pozivali su se na njegovu antičku tradiciju, kako bi postanak i korijene Grada učinili što je moguće drevnijim. Zbog antičkih ostataka u okolišu i dubrovačke ideologije, povezanost gradova posebno se očuvala u toponomastici naselja *Civitas vetus*, *Ragusa vecchia*.

Nalaz *CIL* III 1741 dao je jedinstvenu mogućnost povezivanja Grada s poznatim Augustovim i Tiberijevim upraviteljem Ilirika. Predaja o Dolabelinom natpisu i grobnici u Epidauru provlačila se kroz pera mnogih učenih Dubrovčana i onih koji su obavljali razne službe u Dubrovniku.

Prvi izvor za Dolabelinu predaju je dubrovački notar Marko Silvije[61] (?. - ?.), koji je zasada prvi objavio i sigurno tiskom proširio vijest o znamenitom natpisu. Nakon njega se podatci o natpisu i nalazu mogu pratiti i kod ostalih Dubrovčana.

Zasada prvi autor u dubrovačkoj historiografiji koji nakon Silvija navodi nalaz je pjesnik, pravnik i poklisar Republike Nikola Bunić (Nikolica Ivanov Bona, o. 1635. - 1678.). Bio je član Velikog vijeća i tri puta je obnašao dužnost kneza: 1671., 1674. i 1677. g. Poslije Velike trešnje 1667. g. snažno se zauzeo za izgradnju grada i obnovu vlasti Republike.[62] Autor je opisa teritorijalnog ustroja Republike *Descriptio ditionis Rhacusanae* u kojem navodi Dolabelinu grobnicu s pripadajućom lokacijom.

Spis *Descriptio* objavljen je stotinjak godina nakon što je napisan i nalazi se u tiskanom izdanju *Commentariolus* koje je priredio i dao tiskati Miho Sorkočević u tiskari Andree Trevisana u Dubrovniku 1790. g.[63] Na Bunićevu rečenicu o nalazu veže se Sorkočevićev komentar o mjestu nalaza i čitanje natpisa, suvremen tiskanju.

---

[61] Za opširnije informacije o Silviju i njegovoj knjižici v. poglavlje 2. 2.

[62] Budak 1989.; Fališevac 2000, 119-120.; Vekarić 2013, 163.

[63] Primjerak se pod signaturom RIIF–8^{0}–76 čuva u Zbirci rukopisa i starih knjiga u NSK. Sorkočević je, osim opisa Dubrovačke Republike Nikole Bunića, uvrstio i povijest Dubrovnika autora Ludovika Crijevića, pričicu o dubrovačkoj starini Stjepana Gradića i elegiju Didaka Pira *O slavnim dubrovačkim porodicama*. Antoljak 1989.; Rezar 1999, 78-79.; Rezar 2013, 75-76.

Osim toga, spis je sačuvan i u rukopisu Đura Ferića[64] *Collectanea*[65] iz 18. st. Rukopisni i tiskani sadržaj Bunićeva spisa razlikuju se jer je Bunićeva rečenica o nalazu natpisa dulja u rukopisu nego u tiskanom izdanju. Prema tome, Đuro Ferić je na Bunićevu rečenicu dodao da je Lipsije umetnuo natpis u svoje bilješke uz Tacita.[66]

Ivan Bizzarro[67] je u 19. stoljeću preveo latinski izvornik Bunićeva spisa na talijanski jezik u rukopisu *Descrizione*.[68] Talijanski Bizzarrov prijevod[69] također ne sadrži podatak o Tacitu i Lipsiju, stoga je to dodatna potvrda o autoru komentara. Ferić je, a ne Bunić, poznavao Lipsijevo kritičko izdanje Tacita i zato je stavio tu napomenu.

Idući autor je klerik Ivan Krstitelj Conventati (Giovanni Batista Conventati, 1667. - 1739.), koji je 1714. g. iz redova Rimskog vikarijata došao u Dubrovnik i obnašao dužnost dubrovačkog nadbiskupa do 1720. g.[70] Conventati je posjetio Konavle 1716. g. i tijekom vizitacije je, kako navodi, vidio i prepisao natpis te iznio detalje o mjestu nalaza i grobnici. Taj prijepis poslao je nadbiskupu Paolucciju, tajniku Svete Stolice, u pismu 29. kolovoza 1716. g. koje se sačuvalo u Vatikanskom arhivu.[71] Uz ovo je pismo još šest njegovih pisama sačuvano u knjižici *Lettere dell' arcivescovo* koju je Giuseppe Gentilizza objavio u Rimu 1906. g.[72]

Gentilizza je njegovo pismo kasnije prepričao u knjižici *Nova & Vetera della Dalmazia*[73] tiskanoj 1911. g. u Rimu.[74] U tom je izdanju izostavio informaciju o Dolabelinoj grobnici jer je pismo prepričao svojim riječima.[75]

Povjesničar analist, pjesnik i poklisar Republike Junije Rastić (Junije Džono Antunov Resti, 1671.? - 1735.) obnašao je dužnosti župskog, mljetskog i stonskog kneza. Bio je član

[64] Đuro Ferić (1739.-1820.), hrvatski isusovac, književnik i pjesnik.
[65] Rukopis se pod signaturom R3238 čuva u Zbirci rukopisa i starih knjiga u NSK.
[66] *...Quae videri potest inserta a Lipsio in suis notis ad Ta* / *citum.* Ferić 17vv, 154. Lipsije je natpis reproducirao 80-ih godina 16. stoljeća.
[67] Ivan Bizzarro (1782.-1833.), hrvatski književnik i pjesnik.
[68] Rukopis se pod signaturom D.a.5 čuva u sklopu zbirke Bizzarro u knjižnici Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
[69] *E nella terra d' Obod 125 passi distante da Ragusa-vecchia, si* / *vada (?) il sepolcro di Dolabella Pretore Romano con la sua latina is* / *iscrizione*. De Bizzarro 18vv, 73-74.
[70] *Šematizam* 2011, 24.
[71] Bojanovski 1988, 102.
[72] Jedan se primjerak rukopisa pod signaturom R-1226 čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku.
[73] U poglavlju *»VII. Da Ragusa alle Bocche di Cattaro.«*
[74] Bojanovski 1988, 105.
[75] *...Vide scolpita alle falde di una piccola montagnola in luogo deserto, una lapide colla seguente inscrizione*. Gentilizza 1911, 66.

Velikog vijeća, sudac i član Malog vijeća te četiri puta dubrovački knez. Autor je *Chronica Ragusina* u 13 knjiga u kojoj obrađuje političku povijest Dubrovnika do 1451. g.[76]

Njegove je prijepise u cijelosti prvi put tiskao Natko Nodilo[77] pod naslovom *Chronica Ragusina Junii Restii* 1893. g. Bez čitanja natpisa, donosi podatke o Dolabelinoj grobnici i nalazu natpisa te okolišu koji okružuje nalaz.

Miho Sorkočević (Miho Antunov Sorgo, 1739. - 1796.), kulturno-književni djelatnik i poklisar naobrazbu je stekao na isusovačkom kolegiju, a potom je u Bologni studirao filozofiju, retoriku i pravo. U Veliko je vijeće primljen 1757. g., a 1785. i 1795. g. izabran je za dubrovačkog kneza. Služio je i u diplomatskim poslovima Republike.[78]

Bio je ljubitelj dubrovačke povijesti, prepisivao je antičke natpise i priredio tiskano izdanje pod naslovom *Commentariolus* u kojem su bili sabrani radovi dubrovačkih autora o dubrovačkoj povijesti. U posljednjem dijelu *Notae et suplementa*, koji se nalazi nakon radova odabranih autora, Sorgo je dodao komentare na Bunićevu rečenicu o Dolabeli i donio čitanje natpisa.

Kulturni djelatnik i filolog, rodom iz Torina, Franjo Marija Appendini (Francesco Maria Appendini, 1768. - 1857.) završio je studij teologije u Rimu, a 1792. g. predložen je za profesora retorike u Dubrovniku. Kasnije je zaređen za svećenika.[79] Appendini se isticao izrazitom kulturnom i znanstvenom djelatnošću. Njegovo najpoznatije djelo je *Grammatica della lingua illirica* iz 1808. g. Podatke o natpisu *CIL* III 1741 navodi u knjizi *Notizie* koja je tiskana je 1802. - 1803. g. Autor je u knjizi dao cjelovit pregled dubrovačke političke i kulturne povijesti.[80]

Na početku je istaknuo zašto će se baviti Epidaurom.[81] Donosi podatke o mjestu nalaza i Dolabelinoj grobnici, opisuje arhitekturu i donosi čitanje natpisa. Osim ove knjige, napisao je i knjižicu *Del sito della citta e colonia*[82] koja se okvirno datira u 1833. g. U knjižici se Appendini, sudeći po informacijama, poziva na Sorkočevića.

[76] Stepanić 2000, 614.; Vekarić 2015, 144-146.
[77] Natko Nodilo (1834.-1912.), hrvatski političar, povjesničar i publicist.
[78] Foretić 2000, 650-651.; Vekarić 2015, 211-212.
[79] Foretić 2000, 19-20.; Šoljić 2016, 13-14.
[80] Jedan primjerak se pod signaturom R-8097 čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku.
[81] „Njegove starine nužno moraju služiti kao osnova i temelj ove povijesti. Prvi osnivači Dubrovnika bili su velikim dijelom stanovnici Epidaura, a i danas postoje neke dubrovačke vlasteoske porodice koje svoje podrijetlo vuku od toga prastaroga grada.“ Šoljić 2016, 13-14, 21.
[82] Knjižica se pod signaturom R-1197 čuva u Znanstvenoj knjižnici u Dubrovniku.

Dubrovačka predaja o Dolabelinom natpisu u 19. st. završava rukopisom iz Zbirke obitelji Martecchini[83] koji se okvirno se datira u 19. st. Na početku nije naveden autor, stoga se ne može točno reći je li netko iz obitelji autor rukopisa ili je nečiji rukopis završio unutar obiteljske zbirke Martecchinijevih.[84] Uz čitanje natpisa, u Zbirci su navedeni podatci o ostatcima arhitekture.

Dolabelin nalaz natpisa u dubrovačkoj se tradiciji može pratiti od prve, Silvijeve objave sredinom 16. st. do Martecchinijeve zbirke iz 19. st., a unutar šest tiskanih izdanja i jednog rukopisa. Od Silvijevog tiskanja knjižice do idućeg spomena natpisa i mjesta nalaza prošlo je stotinjak godina, a gotovo dvjesto do idućeg čitanja natpisa. Poslije Silvija, najopširnije podatke o okolišu nalaza i ostatcima arhitekture donose autori 18. i 19. st.

1. 5. Istraživanja o Dolabelinima aktivnostima u Iliriku s posebnim osvrtom na Epidaur i natpis *CIL* III 1741

1. 5. 1. Dolabelino namjesništvo u Iliriku

Istraživanje Dolabelinog života i karijere ima dugu tradiciju jer su glavni literarni izvor za proučavanje Tacitovi *Anali*, uz to i natpisi kojih ima po nekadašnjem Rimskom carstvu (npr. Italija[85] i Afrika[86]), u velikom broju i u Dalmaciji iz kojih se daju istražiti sve dužnosti koje je Dolabela obavljao.

Elimar Klebs u *Prosopographia Imperii Romani* (Klebs 1897.), Edmund Groag u *Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft* (Groag 1901.) i Adolf Jagenteufel u *Die Statthalter der römischen Provinz Dalmatien von Augustus bis Diokletian* (Jagenteufel 1958.) rezimirali su, na temelju literarnih izvora i dotad pronađenih natpisa, sve ono što se dotad znalo o Dolabelinom životu i karijeri, uključujući i njegovo namjesništvo u Iliriku.

Domaći istraživači bavili su se temama o Dolabelinom radu na uređenju provincije. Duje Rendić-Miočević je u članku *P. Cornelius Dolabella, legatus pro praetore provinciae Dalmatiae, proconsul provinciae Africae Proconsularis. Problèmes de chronologie* (Rendić-Miočević 1964.)

[83] Obitelj Martecchini u Dubrovniku bila je poznata po tiskarima i nakladnicima. Antun Martecchini (?.-1835.) je 1802. g. preuzeo tiskaru Andree Trevisana i tiskao, između ostalog, Appendinijevu knjigu *Notizie*.
[84] Rukopis se pod signaturom 52-II-3-a čuva u Dubrovačkom arhivu. O njemu su već pisali Lupis, Ničetić 2001, 70.; Jadrić-Kučan 2012, 125.
[85] *CIL* VI, 1384. prema Bojanovski 1988, 104.
[86] Rendić-Miočević 1964, 338.

rezimirao sve što se dotad moglo, prema izvorima koji su bili na raspolaganju, saznati o Dolabelinom namjesništvu u Iliriku.

Ivo Bojanovski najveći je doprinos dao proučavanju cesta u knjizi *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji* (Bojanovski 1974.). Na temelju solinskih natpisa, istraživao je trase i terenske ostatke pet cesta koje su išle iz Salone prema dijelovima provincije.

Ostali su autori objavljivali novopronađene natpise kako bi obavijestili znanstvenu javnost o nalazu ili su one već pronađene interpretirali na svojstven način. Osim toga, na natpise su se često pozivali kako bi objasnili događanja u provinciji te potkrijepili svoja razmišljanja. Najčešća pitanja o kojima su raspravljali je podjela te ustroj i uređenje provincije. Navest ću samo neke od autora: Arthur Evans (1883.), Frane Bulić (1902.), Duje Rendić-Miočević (1952.; 1959.; 1968.), Ante Marinović (1959.), Grga Novak (1965.; 1972.; 2004.), John J. Wilkes (1967.), Josip Lučić (1968.), Enver Imamović (1980.), Ivo Bojanovski (1986.; 1988.; 1992.), Slobodan Čače (2003.), Nenad Cambi (2006.), Ivana Jadrić, Željko Miletić (2008.), Miroslav Glavičić (2008.), Alen Miletić (2009.), Ivana Jadrić-Kučan (2012.), Emilio Marin (2015.) i Bruno Bijađija (2012.; 2018.).

1. 5. 2. Proučavanje natpisa *CIL* III 1741

Moderna istraživanja o nalazu natpisa *CIL* III 1741 započela su objavom T. Mommsena jer su se nakon 1873. g. znanstvenici i istraživači oslanjali na njegov opis nalaza, čitanje natpisa te informacije o ranijim autorima koji pišu o nalazu.

Iako Mommsen navodi da je natpis nađen 1547. g., što je godina tiskanja Silvijeve knjižice, uopće ne navodi Silvija kao najstarijeg objavitelja natpisa. Prema tome, njegova mu knjižica nije bila dostupna. Prije reprodukcije svakog natpisa, kako bi ga pobliže predstavio, Mommsen navodi gdje je natpis bio nađen i tko o tome daje informacije, gdje se nalazi u njegovo vrijeme i je li ga osobno provjerio. Nakon čitanja natpisa u osam redova naglašava da je osobno usporedio sve što je ostalo sačuvano, a zatim kronološkim slijedom donosi pregled rukopisnih skeda i tiskanih objava natpisa. Najstarijim izvorom smatra rukopis iz 16. st. koji je nazvao Starim Neretvaninom (*Narentanus antiquus*).[87]

[87] Mommsen 1873, 287 navodi da je rukopis koji sadrži zbirku natpisa u kodeksu *Costabili* koji je iz Ferarre prebačen u Marcijanu i unesen u kodeks *Lat. cl. X n.* 2019. Mommsen navodi da je Viktorije (Piero Vettori 1499.-1585.) tu zbirku natpisa prepisao u svoj rukopis *Monacensis Latinus* 743, list 54-59.

Europski su epigrafičari imali izvjestan doticaj sa Silvijevom knjižicom (godina nalaza natpisa u njihovim rukopisima referencija je na Silvija), obzirom da prema Mommsenu, *Narentanus* ne donosi nikakve dodatne podatke uz natpis, osim mjesne odrednice Epidaur. U nekom budućem istraživanju bilo bi korisno pogledati i istražiti taj rukopis koji je iz istog stoljeća kao i Silvijeva knjižica, stoga bi se mogao preklapati s njegovim notarskim službovanjem u Dubrovniku.

Mommsen navodi i regionalne autore koji su donijeli čitanje natpisa ili informacije o njemu. Prije reprodukcije natpisa, Mommsen navodi Bunića isključivo kako bi pokazao njegov podatak o mjestu nalaza, što u Bunićevom spisu i stoji. Nakon reprodukcije, prvi Dubrovčanin kojega spominje je Sorkočević. Naoko proturječan sam sebi, Mommsen u jednoj rečenici prije odjeljka o natpisu hvali Sorkočevića kao epigrafičara i navodi da je epidaurske natpise u *Commentariolus* prepisao sa spomenika. Na drugom mjestu, u popisu objava ispod natpisa *CIL* III 1741, referira se na njega nakon Ivana Lučića te nabrajajući dubrovačke autore koji su natpis prepisali iz knjiga (*ex libris*), uz Appendinija navede i Sorkočevića.[88]

Istraživači koji su pratili Mommsenov slijed autora, nisu mogli znati za prvu objavu natpisa jer je Mommsen nije naveo. Knjižica je bila zaboravljena nekoliko stoljeća, dok je Josip Lučić u 20. st. u NSK nije zamijetio kao vrijedan izvor za proučavanje dubrovačke povijesti. Preveo je jedan dio teksta knjižice, koji se odnosi na nalaz spomenika i naglasio njenu važnost za povijest čitanja natpisa. Osvrnuo se i na vjerodostojnost natpisa, odnosno onoga dijela koji nije sačuvan.[89]

1. 5. 3. Dubrovačka predaja o Publiju Korneliju Dolabeli

Povijest dubrovačke predaje o posebnoj vezi Epidaura i Dolabele dosada nije bila predmetom istraživanja. Uglavnom su se podatci dubrovačkih autora koristili kad se ubicirao nalaz spomenika. Uz to, arheološkim istraživanjima u Donjem Obodu neki su autori, na temelju dostupnih informacija, nastojali protumačiti ono što su pronašli. Prema tome su nastale dvije teorije o mjestu nalaza spomenika.

Arthur Evans naveo je lokaciju natpisa koja je milju udaljena od nekadašnje rimske ceste koja je sa sjevera vodila prema središtu Epidaura. Na toj je lokaciji postojao kvadratni objekt koji ima oblik niske kule te je sagrađen, prema Evansu, na ostatcima ranijeg objekta. Prema lokalnim

[88] *Ibid.* 287-288.
[89] Lučić 1968, 545.

antikvarima, Evans navodi da su se na tom mjestu nalazili i ostatci kupole. On nažalost ne određuje točnu lokaciju objekta.[90] Na temelju njegovog izvještaja nastala je teorija o prvoj lokaciji, tzv. kuli Sutivan, koja se nalazi u Donjem Obodu, a njoj se priklanjaju Aleksandra Faber, Ivo Bojanovski, Marin Zaninović, Nenad Cambi i Miroslav Glavičić.[91]

Godine 1910. g. don Niko Štuk iskopavao je idući lokalitet između današnjih hotela Epidaurusa i Albatrosa, na mjestu teniskih terena također u Donjem Obodu, međutim, na nešto ravnijem terenu bliže obali od kule Sutivan. Štuk navodi da je na mjestu zvanom *Na Žalu* sačuvana četverokutna građevina, a blizu nje je pronađena Dolabelina spomen ploča.[92] Ovu teoriju dodatno je razradio Bruno Bijađija koji smatra da je ova lokacija prikladnija od kule Sutivan.[93]

Prema navedenom, istraživači su raspravljali o mjestu nalaza natpisa oslanjajući se na autore 19. i 20. st., dok se nisu osvrnuli na starije informacije dubrovačkih autora od 16. do 19. st. U cjelokupnu priču nisu uključili povijest predaje o Dolabelinoj grobnici u Epidauru te okoliš i kontekst nalaza natpisa, odnosno ostatke skulpture i kipa te podnožja kipa/kipova.

2. EPIDAUR I PUBLIJE KORNELIJE DOLABELA

2.1. Antika: efikasni upravitelj provincije Dalmacije i spomenik u njegovu čast

2. 1. 1. Publije Kornelije Dolabela

Cornelii Dolabellae[94] bili su ogranak rimskog patricijskog roda Kornelijevaca (*gens Cornelia*) i već su u republikansko vrijeme postigli visoke političke i vojne funkcije, neki su na upravu dobili i provincije, a ugled su uspjeli očuvati sve do 2. st.[95]

Primjerice, Publiju Korneliju Dolabeli Lentulu[96], rođenom oko 70. g. pr. Kr., Cezar je dao zapovjedništvo nad najmanje 40 brodova na Jadranu. Kasnije mu se pridružio u pohodu protiv Pompeja i sudjelovao je u važnoj bitki kod Farsala 48. g. pr. Kr.[97] Lentulov sin, Publije Kornelije

[90] Evans 1883, 12-13.
[91] Faber 1966, 26.; Bojanovski 1988, 106.; Zaninović 1988, 95.; Cambi 2006, 203.; Glavičić 2008, 46.
[92] Štuk 1910, 150-151.
[93] Štuk 1910, 150-151.; Bijađija 2018, 311-313.
[94] Neki smatraju da nadimak Dolabela dolazi od latinske riječi *dolabra*, u prijevodu sjekira, a prvi ga je konzul Dolabela Maksim mogao zaraditi nakon velike pobjede nad Senonima, galskim plemenom. *A dictionary* 1867, 1058.; Badian 1965, 48.
[95] Tansey 2000, 270-271.
[96] Kako bi mogao postati pučkim tribunom, posvojen je u plebejsku obitelj Gneja Lentula. Tansey 2000, 567.
[97] *A dictionary* 1867, 1058-1059. Münzer 1901, br. 141, 1300-1302.

Dolabela, konzul iz 35. g. pr. Kr., sudjelovao je s Augustom u osvajanju Aleksandrije 30. g. pr. Kr.[98] Obzirom na njihovu vjernost julijevsko-klaudijskoj dinastiji, Dolabela je bio sjajan kandidat za provedbu reda i mira u provinciji Dalmaciji.

Publije Kornelije Dolabela, rođen je oko 24. g. pr. Kr. Bio je sin potonjeg Publija Kornelija Dolabele i Kvinktilije, sestre Publija Kvintilija Vara.[99] Pretpostavlja se da je Dolabela sudjelovao u ratu u Iliriku od 6. do 9. g. Prvi se put spominje 10. g., kad je postao konzulom s Gajem Julijem Silanom. To je ostalo zabilježeno na natpisu *CIL* VI, 1384 koji je dio luka pripadajućeg vodovoda *Aqua Marcia* na rimskom brežuljku Celiju.[100] Natpis se čita u četiri reda, a na njemu se Dolabela navodi kao konzul.[101]

Dolabela je 14. g. postao namjesnikom provincije Dalmacije (*legatus Augusti pro praetore*).[102] Iako se vojska u Panoniji pobunila nakon dolaska Tiberija kao cara, Dolabela je svoju Sedmu i Jedanaestu legiju uspio održati mirnima. Vješto je upravljao provincijom od 14. - 20. g., a brojni sačuvani natpisi živo svjedoče o njegovim vrijednim pothvatima u Dalmaciji, što potvrđuje i Velej Paterkul u *Rimskoj povijesti*. Odlukom gradskog vijeća glavnog grada provincije, Salone, imenovan je počasnim petogodišnjim vrhovnim magistratom (*quattuorvir quinquennalis*).[103]

Nakon završene službe u provinciji Dalmaciji, Publije Kornelije Dolabela sudjelovao je u senatskim raspravama 21. i 22. g., za pobune u Galiji i Tiberijeva trijumfa te zbog kažnjavanja Silana zbog pronevjere u Aziji, o čemu svjedoči Tacit u III. i IV. knjizi *Anala* nazivajući ga laskavcem i ulizicom prema Tiberiju.

Zatim se 23. g. pojavljuje kao prokonzul provincije Afrike i do 24. g. sudjeluje u ratu protiv Takfarinata u kojemu naposlijetku i pobjeđuje. Taj je rat u IV. knjizi *Anala* podrobno opisao Tacit. Iako nije imao namjeru pretjerano hvaliti prokonzula, iz njegova se prikaza može iščitati Dolabelino iskustvo i sposobnost vojnog prosuđivanja jer se s manjkom vojske domogao uglednih zarobljenika, ubio vojskovođu Takfarinata i konačno završio rat.

[98] Groag 1901, br. 130, 1296-1297.
[99] Tansey 2000, 270.
[100] Klebs 1897, br. 1092, 444-445.; Groag 1901, br. 143, 1308-1310.
[101] Dubrovački notar Marko Silvije taj je natpis osobno prepisao i umetnuo u svoju knjižicu, iako ga nije pravilno pročitao po redovima.
[102] Groag 1901, br. 143, 1308-1310.
[103] Glavičić 2014, 46.

Tiberije je nepravedno postupio prema Dolabeli jer mu nije dodijelio znamenja trijumfa, odnosno odbio je njegov zahtjev za trijumfom, a umjesto toga je odlikovao Junija Bleza, koji je bio prokonzul Afrike prije Dolabele, iz poštovanja prema svom miljeniku Sejanu. U *Leptis Magna* pronađen je počasni natpis koji je, nakon pobjede nad Takfarinatom, Dolabela dao postaviti u čast Uzvišenoj Viktoriji.[104] Na njemu se navode, kao na cavtatskom *CIL* III 1741, Dolabelina konzulska i svećeničke dužnosti.

Nakon što se iz Azije ponovno vratio u Rim, Dolabela je 27. g. sudjelovao u još jednoj senatskoj raspravi u kojoj je bio uključen njegov krvni srodnik, što je Tacit oštro osudio u IV. knjizi *Anala*.

Ne zna se kad je i gdje Dolabela umro. Dubrovački su autori, na temelju natpisa *CIL* III 1741 i ostataka nasvođene građevine prisvojili Dolabelinu grobnicu. Silvije navodi da je umro dok je bio namjesnik u Dalmaciji. Tacitov prikaz njegova upravljanja prokonzulskom Afrikom i sudjelovanja u senatskim raspravama niječu mogućnost da je umro kao upravitelj u Iliriku. Kasniji autori dubrovačkog kruga nastavili su njegovati predaju i ideju da se Publije Kornelije Dolabela, poslije svih slavnih postignuća odlučio vratiti i umiroviti u Dalmaciji te ostatak života provesti kod Epidaurana.

Iz literarnih i epigrafskih izvora može se rekonstruirati Dolabelin *cursus honorum*: konzul u Rimu (10. g.), namjesnik u primorskom dijelu Ilirika (14. – 20. g.), sudionik senatskih rasprava (21. g.), upravitelj prokonzulske Afrike (23. – 24. g.) u čijem je dijelu i rat protiv Takfarinata (24. g.) te ponovni sudionik senatskih rasprava (27. g.). Dok ga Velej časti epitetima velikodušnog i skromnog i hvali njegovu upravljačku sposobnost, Tacit prikazuje Dolabelu kao nespretnu ulizicu uz prisutnu ravnodušnost te blagu pohvalu prema njegovim ratnim uspjesima. Izvori prikazuju Dolabelu kao sposobnog i ambicioznog čovjeka koji je opravdao carev izbor za navedene dužnosti.

2. 1. 2. Dolabelina djelatnost u Dalmaciji

Dosada pronađeni natpisi prikazuju Dolabelu kao vrlo djelotvornog upravitelja u provinciji. Njegova najveća ostavština zasigurno su ceste jer je uz Tiberijev nalog, zaslužan za izgradnju čak 550 milja rimskih cesta.[105] Povezivanje Ilirika cestovnom mrežom bio je ključan

[104] Rendić-Miočević 1964, 338.
[105] Oko 800 kilometara!

korak pri spajanju rimskih uporišta, posebice nakon Batonova ustanka. Iako su prvotno služile kao vojne ceste, kasnije su postale i *viae publicae*.[106] Solinski natpisi pronađeni u zvoniku katedrale u Splitu potvrđuju gradnju pet cesta iz Salone prema zaleđu.

Prva i najduža cesta vodila je iz Salone do granice provincije Ilirik, dužine 167 rimskih milja. Druga je bila Gabinijeva cesta koja je vodila iz Salone u Andetrij, nepoznate dužine. Treća je išla iz Salone do desidijatske utvrde Hed, dužine 156 rimskih milja. Čevrta je vodila iz Salone do rijeke Batinij, dužine 158 rimskih milja, a peta iz Salone do planine Ulcir, dužine 77.5 rimskih milja.[107] U izgradnji cesta sudjelovale su Sedma i Jedanaesta legija.

Takav infrastrukturni projekt bio je jedan od većih u antičkoj Dalmaciji. Osim što su toliki kilometri ceste izgrađeni u kratkom roku, radi se o uglavnom nepristupačnim, gorskim i planinskim terenima zaleđa, stoga je gradnja cesta zahtijevala ogromne troškove. Povezana je golema provincija u kojoj je bilo važno uspostaviti mir među zajednicama.

Dolabeline radnje za uspostavljanje i održavanje reda u provinciji uključivale su premjer i razgraničenje provincije, odnosno teritorija među domorodačkim zajednicama. Taj provincijski katastarski dokument *Forma Dolabelliana* nastao je u svrhu uspostavljanja mira i određivanja vlasničkih prava prema načelima rimskoga prava.[108] Tome svjedoče terminacijski natpisi iz Trogirske Zagore, Karina, Jablanca i Ivoševaca. Između ostalog, kasnija razgraničenja nastavila su se na temelju onih Dolabelinih.

Dolabela je izravno naredio postavljanje natpisa u funkciji carskog kulta koji je nastojao proširiti po Dalmaciji radi veličanja carske obitelji. Uz carski kult, dao je postaviti natpise i zbog ostalih graditeljskih aktivnosti u Iliriku. O tome svjedoče počasni natpisi iz Cavtata, Vida, Visa i Zadra.

U svakom slučaju, njegova marljivost rezultirala je razvijenom i stabilnom provincijom koja se uklopila u rimski svijet, o čemu natpisi zasada svjedoče vidljivije negoli građevine.

2. 1. 2. Dolabelina djelatnost u Epidauru

U izvorima ne postoje svjedočanstva o posebnoj vezi Epidaura i Dolabele, osim općenito Velejev o njegovu namjesništvu u primorskom dijelu Ilirika, unutar kojega se nalazio i Epidaur.

[106] Milotić 2010, 47, 272.
[107] Bojanovski 1974, 17-18.
[108] Glavičić 2014, 44.

Dva pronađena počasna natpisa svjedoče o Dolabelinoj aktivnosti u koloniji Epidaur. Prema njegovoj djelatnosti u Dalmaciji, može se pretpostaviti da je Dolabela jednaku pažnju posvetio epidaurskom području i premrežio prostor cestama, razgraničio teritorij domaćih zajednica i osigurao postavljanje kipova u sklopu svježeg carskog kulta.

Natpis *ILJug* 636 svjedoči o komunalnoj gradnji pod Dolabelinom upravom i uglavnom se povezuje s gradnjom ceste iz Epidaura prema Naroni/Riziniju ili s gradnjom vodovoda.[109] Rimska cesta je iz Salone, preko Narone zaleđem dolazila u Epidaur. U Konavlima se vidi pokoji trag lokalnih pravaca koji su dalje vodili prema Risnu te ostatci 24 kilometara nekada dugog vodovoda.

Natpis *CIL* III 1741 se povezuje s gradnjom ceste prema zaleđu, odnosno prema Naroni i Saloni, obzirom da su oba pretpostavljena mjesta nalaza u blizini nekadašnje rimske ceste koja je vodila prema zaleđu.[110] Osim toga, važno je uočiti i činjenicu kako regionalne *civitates* iskazuju zahvalnost postavljanjem natpisa Dolabeli u čast.

Naposlijetku, ostatci arhitekture i skulpture koja se nalazila u blizini natpisa, ali i informacije iz pera dubrovačkih autora, nagovještavaju širenje carskog kulta u Epidauru, odnosno mogućnost postojanja augusteja sličnog onome u Naroni.

2. 1. 3. Natpis *CIL* III 1741

U radu ću se, odsad pa nadalje, pozivati na Mommsenovo čitanje natpisa i podjelu po redovima, uz skraćenicu koja uključuje njegovo prvo slovo prezimena i broj reda (npr. M5), uz to ću se prilikom usporedbi koristiti i Silvijevom podjelom po redovima (npr. S5).[111]

Natpis je pronađen 1547. g. u Donjem Obodu, izvan antičke jezgre Epidaura. Iste ga je godine, zasada prvi tiskom objavio dubrovački notar Marko Silvije. Natpis je uklesan na četvrtastom kamenom bloku, koji je služio kao postolje kipa. Dva četvrtasta utora ukazuju na mjesto gdje je kip bio pričvršćen te određuju položaj stopala i njegovu orijentaciju. Danas se sačuvani dio natpisa nalazi u Muzeju i zbirci Baltazara Bogišića u Cavtatu.

[109] Bojanovski 1974, 18-19, 246.; Kovačić 2015, 141-142.; Bijađija 2018, 309.
[110] Bojanovski 1974, 19.; Bijađija 2018, 312.
[111] V. Prilog 1.1. i 2.1.

Prema prvoj objavi, dijelio se na osam redova. Posljednja tri danas su izgubljena, ali se vide u tradiciji čitanja natpisa. Datira se u razdoblje Dolabeline uprave u Dalmaciji.[112]

U *CIL* III također se dijeli na osam redova, a distingvensi su postavljeni između svake riječi, broja ili izraza. Mommsen je osobno vidio preostali dio natpisa i u objavi ga je dao grafički odvojiti od drugog, izgubljenog dijela koji je prikazao prema rukopisnoj tradiciji (V. Prilog 1. 1.).

Na natpisu se mogu uočiti Dolabeline političke časti: konzul (*consul*) i namjesnik provincije (*legatus pro praetore divi Augusti*). Mommsen je desno od redova unutar kojih su te časti dodao dataciju: za konzula 10. g., a za namjesnika 14. g. Tu su i dužnosti sakralnog karaktera: Dolabela je bio članom jednog od četiri velika rimska svećenička kolegija *Septemviri epulones* i pripadnik svećeničkog zbora *Sodales Titienses*, što potvrđuje drevnost njegove obitelji.[113]

Dolabelino ime i njegove titule navedeni su u dativu, pa nema sumnje da je posvećen njemu. To je zasada natpis jedinstvenoga sadržaja u Iliriku po kolektivu koji je dao postaviti spomenik i po izrazu zahvalnosti guverneru, stoga je i povod podizanja natpisa zasigurno bio značajan za zajednice. Počasni natpis podigle su mu zajednice južnog Ilirika (*civitates superioris provinciae Hillyrici*).

2. 2. *Rinascimento*: Dubrovački bilježnik i našašće spomenika

Interes za nalaz natpisa *CIL* III 1741 bio je velik u domaćim i stranim krugovima visokoobrazovanih ljudi zbog nekoliko razloga. Prvi razlog je sveopći interes za antiku, a zatim i prikupljanje antičkih spomenika, posebice epigrafskih. Uz to, natpis daje podatke o osobi o kojoj se čita u Tacitovim *Analima*, tu je naposlijetku i mogućnost da se temeljem natpisa rekonstruiraju ustroj i uprava jedne rimske pokrajine.

Dubrovčani (i oni koji su obnašali službe u Dubrovniku) imali su i svoj poseban razlog, a to je mogućnost isticanja Dolabelina udjela u lokalnoj povijesti. Na temelju nalaza natpisa, razvijena je predaja o Dolabelinoj grobnici u antičkom Epidauru.

2. 2. 1. Marko Silvije

[112] Mommsen 1873, 288.; Klebs 1897, br. 1092, 444-445.; Groag 1901, br. 143, 1309.; Marinović 1959, 125-126.; Rendić-Miočević 1964, 340.; Novak 1965, 106.; Lučić 1968, 540-546.; Bojanovski 1988, 102-107.; Cambi 2006, 204-206.; Glavičić 2008, 45.; Jadrić-Kučan 2011, 58-62.; Bijađija 2018, 307-313.
[113] Marinović 1959, 126.: Glavičić 2008, 45.

Marko Silvije (*Marcus Sylvius* ili *Sylvanus*), podrijetlom iz Lacija, bio je prema starijoj literaturi, dubrovačkim notarom od 1542. do 1548. g.[114] U pismima kaluđera srpskih manastira na Svetoj Gori, knezu i vlasteli Dubrovačkoj iz 1546. i 1548. g. sačuvan je Silvijev potpis:

Ego Marcus Sylvanus publicus notarius comunis Ragusii...[115]

U dubrovačkom Arhivu u fondu Oporuke notarije (*Testamenta Notariae*) od 1543. - 1549. g. na nekoliko se mjesta može potvrditi njegova služba.[116] U inventaru *Miscellanea*[117] za 16. stoljeće nisam pronašla nijedno njegovo pismo ni oporuku, ali su u dva druga fonda pronađeni dokumenti na koje se raniji autori nisu pozivali.

Razdoblje njegova službovanja treba produljiti jer se u dubrovačkom Arhivu čuva notarski prijepis povlastice koju je francuski kralj Henrik II. 6. srpnja 1547. g. dodijelio dubrovačkim trgovcima. Marko Silvije ga je načinio i potpisao 30. prosinca 1552. g.:

Ego Marcus Syluius publicus iuratus Notarius Ci-
uitatis et Reipub(licae). Racusin(ae) praemissum Priuilegium
Ser(enissi)mi et christianiss(imi) HENRICI regis Galliae...
...descripsi... [118]

U lijevom gornjem kutu prijepisa nalazi se crtež koji treba smatrati Silvijevim notarskim znakom jer sadrži njegove inicijale. U drugim oporukama koje je potpisao Silvije, a koje sam pregledala, nema takvoga znaka.

Još kasniju dataciju jasno nameće odluka Vijeća umoljenih 13. rujna 1555. g.:

P(rim)a pars est de tramutando Ser Ma- /
rinum de Sfondratis de Cancellaria /
in Notariam quod ibi seruire debeat /
loco Ser Marci Syluii Notarii, donec /
de alio Notario fuerit prouisum, ...[119]

U njoj se navodi da je prvo potrebno premjestiti Marina Sfondratija iz Kancelarije[120] u Notariju jer ondje mora služiti umjesto gospodina bilježnika Marka Silvija, dok se ne pribavi drugi bilježnik. Prema ovom dokumentu, Silvije je netom prije 13. 09. 1555. g. prekinuo notarsko

[114] Jireček 1904, 200.; Lučić 1968, 544.
[115] Vučetić 1885, 13.; Lučić 1968, 544.
[116] HR-DADU-12.1 Oporuke notarije (*Testamenta Notariae*), sv. 39, f. 168v, f. 182r, f. 192v, f. 227r.
[117] HR-DADU-61 Oporuke, Pisma Vladi i ostalim tijelima Dubrovačke republike (*Massa Negrini - Miscellanea*).
[118] HR-DADU-7 Isprave i akti (*Diplomata et acta*), Bečke latinske isprave, 156/2.
[119] Zahvaljujem prof. dr. sc. Neli Lonza na pomoći i pronalasku ove odluke. HR-DADU-3.1 Vijeće umoljenih (*Consilium Rogatorum*), 53, f. 74r., prijevod Bruna Kuntić-Makvić.
[120] Prema literaturi, Marin de Sfondrati tu je službu obavljao od 1533. - 1554. g. Jireček 1904, 200.

službovanje u Dubrovniku. Oba dokumenta potvrđuju da je Marko Silvije na mjestu notara Republike bio dulje nego što se dosada mislilo, sigurno četiri, a vjerojatno i sedam godina.

2. 2. 2. Knjižica *In inscriptionem*...

Knjižica *In inscriptionem*...[121] zasada je prva potpuna objava čitanja i tumačenja natpisa *CIL* III 1741. Marko Silvije dao je tiskati u Rimu 1547. g. Ne znamo je li radi objave na neko vrijeme otputovao iz Dubrovnika tijekom službovanja ili je rukopis poslao na tiskanje po nekome, stoga je to predmet za daljnje istraživanje. Ja pretpostavljam da se osobno nalazio u Rimu dok se rukopis, odnosno buduća knjižica tiskala.

Josip Lučić ukratko je opisao sadržaj knjižice i preveo dio koji se odnosi na nalaz spomenika. Knjižica ima 24 stranice. Po sredini naslovnice je oval unutar kojega je prikazan orao raširenih krila s krunom na glavi, koji kanđama drži tkaninu, a lijevo od njega je prikaz knjige na čijoj je korici tiskarev grb: križ sa spojenim slovima AB. Naslov je na vrhu naslovnice iznad ovala, a ispod ovala je mjesto i godina izdanja te izdavač *apud Antonium Bladum Campo Florae* (v. Prilog 2. 1.). Na primjerku iz NSK otisnut je i vjerojatno žig nekadašnjeg vlasnika s isprepletenim slovima MA.

Silvije je knjižicu s komplimentima posvetio dubrovačkom natpopu Nikoli Gučetiću. Nakon posvete i neposredno prije teksta su Silviju posvećeni stihovi u kojima ga Nikola Scevola slavi kao obnovitelja spomena na Publija Kornelija Dolabelu (v. Prilog 2. 2.). Tu zaslugu stječe upravo objavom natpisa, a stihovi svjedoče o važnosti pronalaska i objave spomenika unutar lokalne, dubrovačke povijesti.

Obzirom na Silvijevu posvetu, postoji mogućnost da se upravo Gučetić skriva pod pseudonimom Nikole Scevole jer je običaj učenih ljudi bio međusobno razmijeniti posvete. To je predmet za neko buduće istraživanje ali u svakom slučaju, knjižica se nakon objave u Rimu morala vratiti u Dubrovnik, barem u ruke onoga kome je i namijenjena.

2. 2. 3. Silvijevi podatci o natpisu i nalazištu

[121] Knjižica se pod signaturom RIIF–8^{0}–122 čuva u Zbirci rukopisa i starih knjiga u NSK.

Iako ne navodi da je osobno vidio i ispisao natpis, sadržaj teksta upućuje na taj zaključak. Natpisno polje opisuje kao kamenu ploču. Nakon opisa Silvije čita natpis u osam redova.[122] Podjela po redovima, čitanje, posebice skraćene riječi i grafija identični su u kasnijoj objavi T. Mommsena 1873. g. (v. Priloge 1. 1. i 2. 3. 1.).

Silvije je opisao gdje je natpis nađen te uz kakve je ulomke skulpture i arhitekture ležao (v. Prilog 2. 3. 2.). Piše o ulomcima kipa koji su tu pronađeni: posebno se osvrće na mramornu, oštećenu glavu čovjeka u četrdesetim ili pedesetim godinama za koju naglašava da je osobno vidio.[123] U razgovoru s lokalcima saznaje da su na istom mjestu ležale ruke i noge kipa te zaključuje da bi se ispod nagomilane zemlje mogli pronaći i ostatci trupa. S podzemnim svodom i kapelicom koja je posvećena sv. Tomi povezuje Dolabelin spomenik. Sudeći po svodu, pretpostavlja da je na tom mjestu bio podignut natpis te zaključuje da je Dolabela umro dok je bio propretor u Iliriku.[124]

Natpis se nalazio na ravnici na kojoj su vinogradi, u podnožju brda Skardije[125], a od antičkog Epidaura je bio udaljen 5 stadija prema sjeveru.[126] Spomenik se nalazio na mjestu nalaza jer je nedavno iskopan.

Na idućim stranicama objašnjava značenje pojedinih riječi koje su na natpisu. Prilikom tumačenja posljednih (koji danas nisu sačuvani) redova, Silvije s čuđenjem komentira što na natpisu stoji HILLYRICUM, pa bi to mogla biti dodatna potvrda čitanja izgubljenog dijela natpisa, ali i namjerna podvala čitatelju:

Illud / ad postremum penes me nouum HILLYRICVM / cum aspiratione contra communem vsum, hic scribi, / non dissimulauerim.[127]

„Neću tajiti da je za mene novost da ovdje piše HILLYRICUM s aspiracijom protiv općeg običaja.“[128]

Premda natpis nije sačuvan u cijelosti, Silvijev izvještaj i njegovo čitanje poklapa se s Mommsenovim. Knjižica svjedoči o njegovom zanimanju za antičku povijest i kulturu. Iz Silvijeva

[122] V. prilog 2.3.1. Sylvius 1547, 3.
[123] Detaljan opis glave navodi na zaključak da se na mjestu nalaza zadržao i promatrao glavu. S druge strane, podroban opis ujedno ga osumnjičuje za njezin nestanak. Sylvius 1547, 10-11.
[124] V. Prilog 2.3.2.
[125] Na pretpostavljenom mjestu nalaza natpisa zaista se prema moru pruža ravnica tako da se s pravom može reći da je natpis pronađen u podnožju brda. U današnjoj toponimiji Donjeg Oboda nijedno brdašce nema naziv koji bi bio približno sličan Skardu/Skardiji. U lokalnom govoru riječ skrada/skadra (ovisno o pojedinom mjestu) označava nisko raslinje, pa je možda brdo dobilo ime po tadašnjem izgledu vegetacije. Zahvaljujem gosp. Vlahu Bauli na ovoj informaciji.
[126] Sylvius 1547, 3.
[127] *Ibid*. 22.
[128] Lučić 1968, 546.

detaljna opisa lokacije i glave kipa, uz razgovor s lokalcima proizlazi da je on zaista osobno posjetio mjesto nalaza.

2. 3. Dolabelin natpis i europski epigrafičari

Cavtatski natpis se nedugo nakon tiskanja knjižice pojavio u zbirkama natpisa europskih epigrafičara. Tadašnji učenjaci rado su prepisivali i međusobno razmjenjivali natpise s prostora nekadašnjeg Rimskog Carstva. Ja sam slijedila Mommsenov niz epigrafičara iz *CIL* III koje kronološki navodi ispod natpisa.

Među prvima koji su uvrstili natpis u svoje skede je nizozemski humanist i antikvar Stjepan Vinand (*Pighius*, 1520. - 1604.)[129] Boravio je u Rimu kad je tiskana Silvijeva knjižica, pa mu je izravno mogla biti izvorom. Pigijev zapis o budućem *CIL* III 1741 je u *Codex Luzacianus (Pighius Farrago)* iz 1554. g. koji se danas čuva u Staatsbibliothek u Berlinu.[130] Natpis čita kao i Silvije.[131] Navodi pak da je:

Repertum in Illyrico Epidauro
ad Scardii montis radices prope
sacellum S(ancti) Thomae.[132]

Riječi i sintagme su većim dijelom identične Silvijevima. Skedu je sveo na čitanje natpisa i mjesto nalaza, bez daljnjih podrobnosti.

[129] Znanstveničko ime Pigije preuzeo je od slavnog ujaka Alberta. Studirao je stare jezike u Leuvenu. Od 1547. do 1555. g. boravio je u Italiji, nastavio nauke i proučavao građevine, spomenike i natpise koje je sakupljao. *Hercules prodigius*, knjiga koju je objavio 1587. g., smatra se prvim modernim vodičem po Italiji. De Vocht 1959, 2-4.; Mommsen 1873, XXXI i 288.

[130] Zahvaljujem gosp. Kurtu Heydecku, zaposleniku Odjela za rukopise u Staatsbibliothek knjižnici u Berlinu koji mi je besplatno poslao fotografiju natpisa iz navedenog rukopisa *Lat. F* 61h.

[131] V. Prilog 3.1.

[132] Pighius 1554, f. 83r.

Talijanski tiskar i učenjak Aldo Manucije Mlađi (*Aldus Manutius*, 1547. - 1597.)[133] natpis je zabilježio u kodeksu *Inscriptiones antiquae* iz 1566. g. koji se danas čuva u Vatinskoj knjižnici.[134] Čita ga kao oba prethodnika[135], ali dodaje da je pronađen

Prope epidaurum[136] *in vinea Domini*
Ursi Cervini Patricii Rhagusini.[137]

Ovo je razmjerno rani i jedinstveni podatak o mjestu nalaza koji je mogao doći samo od osobe koja poznaje dubrovačke prilike.[138] Manucije zasigurno nije objavio natpis prema Silvijevoj knjižici.

Flamanski teolog Martin Smetije (*Martinus Smetius*, 1525. - 1578.) boravio je u Rimu od 1545. - 1551. g.[139] Podatke o natpisu donosi u rukopisu *Farnese*, koji se danas čuva u Napuljskoj javnoj knjižnici.[140]

T. Mommsen (1873, 288) upozorio je na razlike između čitanja natpisa u tome rukopisu i u tiskanom izdanju Smetijeve zbirke koju je 1588. g. objavio Just Lipsije.[141] Mommsen smatra da Smetijevo čitanje ovisi o Pigijevu. Napisao je da su Smetijeve riječi o okolnostima nalaza „gotovo iste kao Pigijeve“[142] iako je Smetije još spomenuo i godinu nalaza, kapelicu Sv. Tome te ulomke i glavu kipa:

---

[133] Rođen je u Veneciji u poznatoj tiskarskoj obitelji. Djed Aldo Manucije Stariji osnovao je poznatu tiskaru *Typografia Aldina* koja je objavila brojne grčke i rimske rukopise. S četrnaest je godina napisao djelo o latinskom pravopisu *Ortographiae ratio*. Bio je na čelu obiteljske tiskare dok mu je otac, također poznati tiskar Paulo Manucije, boravio u Rimu. Papa Siksto V. osnovao je tiskaru u Vatikanu (*Typografia Apostolica Vaticana*) i pozvao ga u Rim 1588. g. kako bi radio u njoj. Umro je u Rimu. Mommsen 1873, XXIX.; *Britannica*, „Aldus Manutis The Younger“, pristupljeno 1. travnja, 2021. g.

[134] *Vat. Lat.* 5241.; Mommsen 1873, 288.

[135] Theodor Mommsen u tekstu ispod natpisa netočno navodi da je Manucije ispustio šesti red natpisa u rukopisu. Mommsen 1873, 288.

[136] *Sic!*

[137] Manutius 1566, f. 239v. V. Prilog 3.2. Verzija informacije o natpisu i mjestu nalaza u *CIL* III zanemaruje stvarni rukopisni oblik.

[138] Kontakti tadašnjeg pape Siksta V s Dubrovnikom bili su intenzivni. Opća atmosfera tijekom boravka i rada oca i sina Manucija u Rimu vodila je razmjeni vijesti o antičkim starinama. Katastarske/zemljišne knjige dubrovačkog područja u Dubrovačkom arhivu objedinjenje su u fondu *Libro Rosso/Cathasticum*. Ako su podatci za Cavtat sačuvani, moći će se provjeriti lokacija ovog vinograda. Dosadašnji istraživači koji su pokušali lokalizirati mjesto nalaza, na ovaj se Manucijev podatak nisu referirali.

[139] Kao štićenik kardinala Carpija sakupio je veliki broj natpisa. Tijekom priprema zbirke za tisak, izbio je požar 1558. g. u kojemu je stradala glavnina skeda. Tek je 1575. g. prikupio iz rukopisnih zbirki prijatelja (najviše Pigija i Morilonija) i tiskanih izdanja toliko natpisa da je bio spreman izdati zbirku, a napisao je i predgovor za nju. Nije ju objavio sam, već je to 1588. g. učinio Just Lipsije (*Inscriptionum antiquarum quae passim per Europam liber. Accesit auctarium a Justo Lipsio*). Mommsen 1873, XXXII.

[140] *Ms. Neap*. str. 171. Rukopis *Farnese* = Napuljski rukopis mi za potrebe ovog rada nije bio dostupan. Prema Mommsen 1873, XXXII i 288.

[141] V. bilješku 144 i idući odlomak o Lipsiju.

[142] Prema Mommsen 1873, XXXII i 288. V. Prilog 3.3.

Repertum in Illyrica Epidauro, *ad Sardi montis radices, prope Sacellum diui Thomae, a. 1547. ubi et fragmenta capútque statuae repertum*.[143]

Smetije je spomenik svrstao u 4. razred natpisa, *Illustr(ium) viror(um) magistratuumque municipalium statuarum bases tabulaeque honorariae*, dakle među postolja za kipove i počasne natpise.[144] Nemamo izričita podatka je li se budući *CIL* III 1741 nalazio na listovima koji su izbjegli požar. Smetije je napisao da je sljedeće natpise (uključujući i epidaurski) dobio dijelom od Antonija Morilonija, a dijelom od Stjepana Pigija.[145]

Ipak, Silvijeva je knjižica bila objavljena u Rimu treće od sedam godina Smetijeva tamošnjeg boravka i mogla mu je biti dostupna jer se njegov iskaz više od Pigijeva poklapa sa Silvijevim.

Flamanski mislilac i filolog Just Lipsije (*Iustus Lipsius*, 1547. - 1606.)[146] objavio je Smetijevu zbirku natpisa s gore navedenim podatcima. Poznavanjem natpisa koristio se priređujući cijenjeno i višekratno tiskano kritičko izdanje Tacitovih *Anala* koje je objelodanio šest godina nakon Smetijeva epigrafskog korpusa. U kritičkom izdanju Tacita (1574.; ponovljena izdanja 1581., 1585., 1588. g.) u komentaru uz *Tac. Ann.* III 69 navodi natpis *CIL* III, 1741.[147] Budući da se Lipsije koristio Smetijevom zbirkom natpisa, pretpostavljam da se u svom izdanju poslužio njegovim predloškom za *CIL* III 1741.

Identično čitanje natpisa i opis lokacije kao kod Lipsija donosi flamanski filolog i znanstvenik Jan Gruter (*Janus Gruterus*, 1560. - 1627.) u *Inscriptiones antiquae* iz 1603. g.[148]

Potrebno je daljnje proučavanje istraživanja natpisa budući da je Mommsen uzeo u obzir podatke još devetorice epigrafičara, znanstvenika i istraživača od 16. do 19. st., čiji mi rukopisi za potrebe ovog rada nisu bili dostupni.[149]

---

[143] Lipsius 1588, f. 84v.
[144] Smetius 1588, f. 84v.
[145] Slijede na f. 84v jedan natpis iz Katanije (br. 6), zatim iz Epidaura (br. 7). Za njima počinje skupina natpisa koju je Smetije preuzeo iz tiskane knjige Onofrija Panvinija, te u skladu s organizacijom građe u Smetijevom tiskanom korpusu nema sumnje da se prethodna odrednica provenijencije tiče dva natpisa pod br. 6. i 7.
[146] Lipsije je neko vrijeme boravio u Rimu, povezao se s drugim učenjacima te s njima sakupljao i razmjenjivao natpise. Papy 2004, 104-105.
[147] Ferić 17vv, 154.
[148] Ivan Lučić se za *CIL* III 1741 poslužio Gruterovim tiskanim izdanjem i u svojoj je zbirci *Inscriptiones Dalmaticae* natpis donio točno po redovima, za razliku od *De regno*. Lučić 1986, 184-185, 394.
[149] Pirro Ligorio (1513. - 1583.), talijanski arhitekt koji je sa Smetijem razmjenjivao natpise (Taurinski rukopis 7 i 8); Onofrio Panvinio (1530. - 1568.), talijanski humanist (Fasti pod br. 763 bolje nego Rom. str. 336); Giovanni Battista Doni (1594. - 1647.), talijanski muzikolog i humanist (5, 174); Lodovico Antonio Muratori (1672. - 1750.), talijanski historiograf (299, 5); Johan Caspar von Orelli (1787. - 1849.), švicarski klasični filolog (2365); Bernard

2. 4. Razvitak dubrovačke predaje o Dolabelinoj grobnici

2. 4. 1. Predaja u djelima dubrovačkih autora do XIX. stoljeća

Zasada prvi autor u dubrovačkoj historiografiji koji nakon Silvijeve knjižice navodi natpis i grobnicu je Nikola Bunić (o. 1635. - 1678.). Ne piše od koga je saznao za natpis. Prema izrazu „gleda se“ pretpostavljam da je natpis u njegovo vrijeme još uvijek stajao na mjestu nalaza. Vjerojatno je priča o nalazu spomenika već bila poznata u učenim krugovima, stoga Bunić nije imao potrebu dodatno je objašnjavati. Ne opisuje oblik ni stanje natpisa, niti ga reproducira. Od građevina navodi Dolabelin grob, koji povezuje s natpisom. Bunić navodi da je natpis nađen u selu Obod, a također spominje i točnu udaljenost od antičkog Epidaura: jedan stadij (v. Prilog 4. 1.).[150]

Dakle, sto godina nakon Silvija, ako je vjerovati Buniću, natpis se još uvijek nalazio negdje izvan poluotoka Rata, možda na istoj lokaciji koju je Silvije opisao.

Idući autor koji zasada prvi, nakon Silvija, u dubrovačkoj historiografiji čita natpis *CIL* III 1741 je Ivan Krstitelj Conventati (1667. - 1739). Conventati jasno navodi da je osobno vidio i prepisao natpis. Ne opisuje oblik spomenika. Naglašava da natpis nije dovoljno čitak pa se morao potruditi izvući riječi s njega. Reproducirao je natpis po redovima gotovo poput T. Mommsena. Razlika je u tome što je ispustio čitav šesti red.[151] Uz to, riječi u šestom redu CIVITAT (M7 = CIVITATES) i sedmom redu HILLIRICI (M8 = HILLYRICI) različito je reproducirao.[152] Opisao je okoliš koji okružuje natpis, to su ostatci zidina Epidaura koje oplakuje more, ruševine vodovoda te uz sam natpis Dolabelin grob koji se nalazi na pustome mjestu na padini brežuljka (v. Prilog 4. 2. 2).

Obzirom da je natpis stajao otkopan otprilike 170 godina dok ga Conventati nije pročitao, postoji mogućnost da je na nekim mjestima, zbog vanjskih uvjeta, već bio manje čitak. S druge strane, ostatci dijelova kipa (posebno glava) već su bili odneseni ili ponovno zatrpani nanosima

de Montfaucon (1655. - 1741.), francuski klasični filolog (Kodeks iz St. Germainea 1293, list 114). Mommsen navodi da je njegov primjer potpuno beskoristan.; Osim Mommsena, razbijeni natpis opisali su Anton von Steinbüchel (1790.-1883.), austrijski numizmatičar, Mijat Sabljar (1790.-1865.), hrvatski muzealac i skupljač umjetnina te Rudolf Eitelberger (1817.-1885.), austrijski povjesničar umjetnosti. Mommsen 1873, 288.

[150] U Sorkočevićevim komentarima na Bunićev spis stoji da je natpis pronađen na zemljištu Rastićevih. V. odlomak o Mihu Sorkočeviću.

[151] M6 = ET TI CAESARIS AVGVSTI. V. Prilog 4.2.1.

[152] 6 CIVITAT (M7 = CIVITATES).; 7 HILLIRICI (M8 = HILLYRICI). V. Prilog 4.2.1.

zemlje jer pretpostavljam da bi Conventati spomenuo ostatke skulpture. Ako je nadbiskup zaista sam vidio i reproducirao natpis, onda je on na početku 18. stoljeća još uvijek bio u jednom komadu i stajao na približno istom mjestu koje spominju prethodnici.

Junije Restić (1671. - 1735.) ne spominje odakle mu saznanja o spomeniku. Mogu pretpostaviti je to bila već poznata priča koju je usputno naveo opisujući antički Epidaur. Osim toga, kasnije će Sorkočević zemljište obitelji Rastić predstaviti kao lokaciju nalaza, pa je i na taj način mogao biti upoznat s natpisom. Naziva ga natpisom, a ne opisuje stanje spomenika niti ga reproducira. Poput Bunića, isključivo prenosi tradiciju o Dolabelinoj grobnici i s njom povezuje pronađeni natpis. Općenito navodi antičke ostatke koji bi se, otkopavanjem zemlje mogli vidjeti. Ne navodi točnu lokaciju spomenika u krajoliku (v. Prilog 4. 3. 1.).

Miho Sorkočević (1739. - 1796.) dodao je komentare u Bunićev spis koji navodi Dolabelinu grobnicu. Ne piše o izvoru saznanja, a sudeći po reprodukciji natpisa, nije ga osobno vidio, bar ne u jednome dijelu. Vjerojatno je natpis (ili dio natpisa) prepisao iz nekog rukopisa ili iz knjige, a dio je možda osobno vidio. Iako mu je poznat podatak da J. Gruter i J. Lipsije navode natpis, ne reproducira ga ispravno po redovima te je jasno da nije slijedio njihove objave. Naziva ga kamenom, ali ne opisuje njegovo stanje. Natpis reproducira u šest redova, dva manje u odnosu na Mommsena.[153] Osim toga, dvije je riječi različito reproducirao: u drugom redu EPVLON (M3 = EPVLONI) i u petom redu CIVITATIS (M7 = CIVITATES).[154] Ne spominje Dolabelinu grobnicu, već navodi da je natpis nađen među ruševinama Epidaura na zemljištu plemenite obitelji Rastić, što je jedinstvena informacija o mjestu našašća (v. Prilog 4. 4. 2).

Plemićka obitelj Rastić možda je prebacila natpis na svoj posjed, radi očuvanja i prikupljanja antičkih spomenika koje je od razdoblja renesanse bilo aktualno. To bi značilo da se natpis u drugoj polovici 18. st. više nije nalazio na prvotnoj lokaciji. Pozivanjem na Tacitove *Anale* i navođenjem poznatih epigrafičara koji spominju natpis, Sorkočević je nastojao pokazati svoje poznavanje antičke povijesti i povezati ga s važnim spomenikom nađenim na području Republike.

Franjo Marija Appendini (1768. - 1857.) ne navodi odakle mu informacije o natpisu. Može se pretpostaviti, sudeći po reprodukciji, da ga nije osobno vidio i ispisao. Spominje I. Lučića, J. Grutera, A. Bandurija i C. Celarija od kojih je mogao vidjeti čitanje natpisa. S druge strane, opis uvale i antičkih ostataka sugerira njegovo poznavanje okoliša koji je osobno posjetio ili je imao

[153] Sorkočević M1 i M2 spaja u prvi red te M3 i M4 spaja u drugi red. V. Prilog 4.4.1.
[154] 2 EPVLON (M3 = EPVLONI); 5 CIVITATIS (M7 = CIVITATES). V. Prilog 4.4.1.

neka saznanja. Stanje spomenika ne navodi, ali ga opisuje kao spomen-ploču. Natpis reproducira kao i Sorkočević, u šest redova s dvije identične različito reproducirane riječi. Vjerojatno su se služili zajedničkim izvorom ili je Appendini čitanje natpisa preuzeo kod Sorkočevića.[155]

Osim Dolabeline grobnice, Appendini nabraja ostale stare građevine koje su raštrkane i prekrivene zemljom. Zatim na jednome mjestu izričito govori o postolju kipa, a na drugome opisuje podnožje grobnice i kipa. Pretpostavljam kako je smatrao da je postavljeni kip morao imati okolnu pripadajuću arhitekturu te da je natpis s kipom stajao na grobnici. Za razliku od ostalih autora, Appendini smatra da je Dolabelin grob bio na javnome trgu usred grada (v. Prilog 4. 5. 2.). Prostor koji obuhvaća sjevernu luku (uvalu Tiha, op. aut.) imenuje centrom nekadašnjeg Epidaura i smatra da bi se otkopavanjem nanosa zemlje moglo pronaći još zanimljivih stvari.[156] Autor locira natpis podno grobnice, među starim ruševinama Epidaura u uvali Obod. Poziva se na Tacita i IV. knjigu *Anala* kako bi objasnio tko je bio Dolabela, slično Sorkočeviću.[157]

U knjižici koju je tiskao nakon *Notizie*, navodi da je natpis pronađen na zemljištu plemenite obitelji Rastić i referira se na iste europske epigrafičare koji su reproducirali natpis (v. Prilog 4. 6. 1.). Appendini je podatak o posjedu obitelji Rastić možda vidio kod Sorkočevića jer se taj podatak nigdje drugdje zasada ne može pronaći ili su se poslužili istim izvorom. Appendini je kronološki posljednji dubrovački izvor koji sam analizirala, a izričito spominje grobnicu.

Obzirom da je netom prije njega Sorkočević naveo da se natpis nalazi na zemljištu plemenite obitelji Rastić, nije posve jasna Appendinijeva informacija o natpisu podno Dolabeline grobnice na lokaciji koja je prema opisu slična onoj koju navode Silvije, Bunić i Conventati. Appendini također zbunjuje navođenjem postolja i podnožja jer bi to značilo da je postolje kipa imalo i pripadajuće podnožje.

---

[155] V. bilj. 153 i 154.; V. Prilog 4.5.1.

[156] *Ecco le uniche iscrizioni, che si hanno sull' Illirica Epidauro. Qualora pe-rò si scavasse sino all' altezza di 12., o 15. piedi nella valle di Obod, parte principale un tempo della città, e ormai riempita di terra, che le acque han – no staccata, e trasportata dai vicini monti, sene troverebbero molte altre non meno interessanti*. Appendini 1802, 48-49. Prijevod: „Eto jedinih inskripcija koje imamo o ilirskom Epidauru. Međutim, kad bi se izvršila iskopavanja do visine od 12 ili 15 stopa u uvali Obod, nekadašnjemu glavnom dijelu grada, a sad već zasutom zemljom što su je vode snijele i naplavile s obližnjih brda, našlo bi se mnogo drugih ne manje zanimljivih...“ Appendini 2016, 90-91.

[157] *Tacito* (b) *parla anche esso di questo Dolabella, che, vinto Tacfarinate, / impose fine alla guerra Affricana. Alcuni poi hanno preteso, che egli fosse / un fazionario, e un uomo di pessimi costumi; ma è noto esservi stato in Ro- / ma un altro di tal nome, che per le sue scelleratezze non potè più ottenere / in sposa Terenzia figliuola di Cicerone.* (b) = Lib. 4. Annal. Appendini 1802, 44. Prijevod: „Tacit također govori o tom Dolabelli, koji da je pobjedom nad Takfarinatom konačno okončao afrički rat. Neki su pak tvrdili da je on bio strančar i čovjek veoma lošega vladanja, ali, poznato je da je u Rimu bio još jedan s tim imenom koji zbog svoje zloće nije više mogao dobiti za ženu Ciceronovu kćer Terenciju.“ Appendini 2016, 85-86.

U *Zbirci* iz XIX. st. ne piše odakle je preuzeta informacija o natpisu. Pretpostavljam da je autor preuzeo čitanje natpisa pismenim putem, dok je pak ostatak mogao sam čuti ili vidjeti, poput informacije o postoljima za kipove koja je zasada jedinstvena. Natpis naziva kamenom, a opisujući njegovo stanje, navodi da je natpis prepolovljen i da njegovog početka više nema. Reproducira ga u pet redova.[158] Riječi u drugom redu EPVLON (M3 = EPVLONI) i četvrtom redu CIVITATIS (M7 = CIVITATES) reproducira kao Sorkočević i Appendini.[159]

Uopće ne upotrebljava riječ za grobnicu, ali se osvrće na prednju stranu postolja Dolabelinog kipa i jedini spominje još dva postolja koja stoje simetrično jedno blizu drugoga. Natpis locira izvan epidaurskog poluotoka, u vinogradu prema sjeveru (v. Prilog 4. 7. 2.). Njegov opis lokacije i postolja za kipove sličan je Appendinijevim.

Iako autor *Zbirke* iz XIX. st. natpis locira u približno isti krajolik kao i većina prethodnika, očigledno se s njime u međuvremenu dogodilo nešto drastično jer prvi spominje i pretpostavlja da je prelomljen na dva komada i da je njegov početak neki strani starinar odnio u inozemstvo prije pedeset godina. Ovaj podatak je jedinstven i zbunjuje obzirom da je danas sačuvan upravo početak natpisa, odnosno prvih pet redova.

2. 4. 2. Usporedbe informacija o Dolabelinom natpisu

Domaći i strani autori spomenuli su i objavili epidaurski Dolabelin natpis iz različitih razloga, što se odrazilo i na vrstu podataka koje su donijeli. Prilikom usporedbe informacija, pozivam se na sedam autora i njihovih osam tiskanih, odnosno rukopisnih izdanja od 16. do 19. st.

Od sedam autora, pretpostavljam da su tek dva, Silvije i Conventati, sigurno vidjeli natpis, dok su se ostali koristili pismenom i usmenom predajom uz to što su možda mogli vidjeti dio natpisa (Sorkočević, Appendini). S druge strane, neki su autori više pozornosti obratili okruženju natpisa (Appendini, Zbirka). Dvojica od sedam autora navode ga kao natpis (Bunić, Restić), jedan kao kamenu ploču (Silvije), dva kao kamen (Sorkočević, *Zbirka*), jedan kao spomen-ploču (Appendini), a jedan uopće ne navodi oblik (Conventati). Stanje natpisa/spomenika bilježe trojica autora: Silvije, Conventati i Zbirka iz XIX. st.

[158] Poput Sorkočevića i Appendinija, M1 i M2 spaja u prvi red te M3 i M4 u drugi red, a poput Conventatija, ispušta čitav M6 red. V. Prilog 4.7.1.
[159] V. bilj. 154.

Razlike u čitanju natpisa

Bunić i Rastić nisu reproducirali natpis. Od pet ostalih autora, jedini je Silvije reproducirao natpis u osam redova, identično kao kasnije Mommsen. Nakon Silvija, najbliži je bio Conventati, koji je, uz dvije različito reproducirane riječi, ispustio čitav šesti red. Jedinstvene greške potkrepljuju njegovu izjavu da se mučio prilikom čitanja natpisa. Sorkočević i Appendini koristili su se istim izvorom jer je njihovo čitanje identično: spojili su prva četiri Silvijeva i Mommsenova reda u dva, te dvije riječi različito reproducirali. Čitanje natpisa *Zbirke* iz XIX. st. utjecaj je Conventatija i Sorkočevića/Appendinija. Autor je ispustio čitav šesti redak, a prva četiri Mommsenova reda spojena su u dva. Različito reproducirane riječi slažu se s onima kod Sorkočevića/Appendinija.

Nitko od navednih autora, osim Silvija koji ih je objasnio dalje u tekstu, nije razrješio kratice. Dubrovački autori nakon Silvija nisu poštivali točan slijed distingvensa: Conventati ih rijetko stavlja i to nasumice, Sorkočević i Appendini bilježe distingvense nakon svake riječi, osim nakon broja VII i riječi PRO jer su te riječi spojili s idućima. *Zbirka* donekle poštuje distingvense, iako bilježi distingvens i nakon riječi DOLABELLAE i kratice COS, a osim toga, ne bilježi ih nakon broja VII i riječi PRO iz istog razloga kao Sorkočević/Appendini.

Kod dubrovačkih autora postoje različita čitanja natpisa *CIL* III 1741, a Silvijevo je najispravnije sudeći po tradiciji europskih epigrafičara i Mommsenovoj objavi.

S druge strane, iako je Silvijeva knjižica nakon tiskanja, obzirom na posvetu dubrovačkom natpopu morala doći u Dubrovnik, izgleda da nije stigla u ruke dubrovačkih autora koji spominju natpis jer nijedno čitanje nije ni približno točno. Uz to, imamo na umu činjenicu da su se neki autori prilikom čitanja natpisa koristili pisanim podatcima. Jedini je Conventati, koji je bio na mjestu nalaza, približno točno pročitao natpis, iako je mogao ispustiti cijeli šesti red, kako sam već naglasila, zbog slabe vidljivosti slova.

Možda dubrovački učenjaci nisu ni marili za poštivanje čitanja natpisa po redovima jer im to nije bilo primarni cilj tijekom prijenosa informacija, iako je to teško reći za Sorkočevića koji je prepisivao i ostale natpise i to je kvalitetno obavljao, što potvrđuje i Mommsen. Razlozi za to mogli su biti oštećenja natpisa i nestanak jednog njegovog dijela.

Ostatci arhitekture i skulpture

Autori su najmanje prostora posvetili informacijama koje se tiču ostataka arhitekture, a općenito se ističu ruševine i ostatci antičkog Epidaura te građevine koje su jednim dijelom zakopane pod zemljom, a navodi ih Appendini. Od konkretnih ostataka grada, Conventati navodi ruševine zidina i vodovoda. Dijelove arhitekture izravno povezane s natpisom, a pritom mislim na postolja, odnosno podnožja kipa/kipova, navode tri autora: Silvije, Appendini i *Zbirka*. Bunić, Rastić i Sorkočević ne navode nikakve ostatke arhitekture u sklopu natpisa.

Podatci o ostatcima skulpture nalaze se samo kod Silvija koji jedini opisuje fizionomiju čovjeka od četrdesetak ili pedesetak godina na oštećenoj, mramornoj glavi kipa. Uz to, spominje razbacane ostatke tijela (ruke i noge) koje nije osobno vidio, već su mu seljaci pričali o njima. Naposlijetku, jedini je spomenuo svod kao ostatak arhitekture, odnosno kao podzemnu bazu na koju se naslonila nova građevina (kapelica/crkvica). On te ostatke identificira kao spomenik ili grobnicu.

Appendini i *Zbirka* navode poneki ostatak arhitekture spomenika poput postolja/podnožja za kip/kipove, no bez ostataka skulpture, što nije čudno budući da su zbog kršnog terena ti ostatci mogli biti prekriveni nanosima i novim slojevima zemlje, a dijelovi kipa odneseni ili unovčeni, posebice kad je riječ o glavi kipa.

Dosad se nije uspjelo otkriti je li ova kapelica/crkvica s titularom sv. Tome zaista postojala. Vizitacija biskupa Conventatija nije sačuvana u Biskupskom arhivu u Dubrovniku (prilikom vizitacije je morao posjetiti i ovu kapelicu/crkvicu, ako je još uvijek tamo stajala), stoga bi se daljnim promišljanjem i uvidom u stare zemljišne knjige mogla otkriti nekadašnja lokacija crkvice. Istraživači su najmanje pozornosti pridali upravo arheološkom okruženju u kojem je natpis pronađen, pogotovo postolju/postoljima i dijelovima kipa/kipova.

Grobnica

Silvije prvi spominje grobnicu/spomenik (*monumentum*) te navodi da je Dolabela umro dok je bio propretor u Iliriku. Izgleda da je Silvije, zbog kapelice sv. Tome smatrao da je ovdje bila Dolabelina grobnica te da je u njoj pokopan. Od sedam autora, Dolabelinu grobnicu u dubrovačkoj tradiciji izričito navode četvorica: Bunić, Conventati, Rastić i Appendini. Sorkočević i *Zbirka* ne spominju grobnicu.

Osim Silvija, dubrovački autori prenose isključivo informaciju o grobnici, bez poveznice s kapelicom/crkvicom ili s nekim drugim objektom. Također, nitko od navedenih autora ne opisuje

izgled ni veličinu pretpostavljene grobnice, niti se može pretpostaviti na temelju čega su zaključili da je to Dolabelina grobnica. S druge strane, nastojali su sačuvati tu tradiciju koja je pustila korijene u dubrovačkoj historiografiji i pohvaliti se antičkim nasljedstvom, pogotovo zbog proslavljenog Dolabele kojega je Tacit spomenuo u *Analima*. Natpis i grobnica savršeno su se uklapali u njihovu priču o drevnosti Dubrovnika, uz naglasak da je Dolabela odabrao upravo „njihov" kraj kao mjesto gdje će provesti zasluženu mirovinu i ostatak života.

Mjesto nalaza i datacija

Svi se autori slažu da je natpis pronađen izvan epidaurskog poluotoka (današnjeg Rata), jedini Appendini izričito smatra da lokacija natpisa obuhvaća centar kolonije. Od sedam autora, dvojica navode točnu udaljenost od Epidaura, iako nisu suglasni u broju stadija od vidljivih ostataka rimskog grada (Silvije i Bunić), a tri autora (Silvije, Appendini i *Zbirka*) određuju i položaj stranom svijeta u odnosu na centar nekadašnjeg grada, dakle sjeverno od Epidaura.

Neki su autori pokušavali pobliže opisati lokaciju. Toponim Obod navode dva autora (Bunić i Appendini). Reljefnu odrednicu (podnožje brda) navode Silvije i Conventati, s tim da Silvije navodi i naziv brda. Conventati još navodi da se natpis na pustome mjestu. Mjesto gdje se nalazi spomenik dvojica autora, Silvije i *Zbirka*, određuju kultorom (vinograd), a dvojica spominju posjed obitelji Rastić (Sorkočević i Appendini). Sakralni objekt, odnosno kapelicu sv. Tome koja se nalazi uz spomenik navodi jedino Silvije.

Podatci o mjestu nalaza natpisa dubrovačkih autora u mnogočemu se razlikuju, ali se mogu izvući neke zajedničke točke. Natpis je pronađen u Donjem Obodu u podnožju manjeg brda, na ravničarskom prostoru blizu mora. U razgovoru s lokalcima, saznala sam da su na tom mjestu, prije gradnje hotela, nekada stajali vinogradi i kapelica.[160] Nalazi se sjeverno od nekadašnjeg Epidaura (poluotoka Rata).

Prinos dubrovačkih autora poznavanju natpisa *CIL* III 1741

Iz cjelokupnih informacija koje su mi bile dostupne može se pretpostaviti kronološki tijek poznavanja natpisa: iskopan je 1547. g. zajedno s ostatcima arhitekture i skulpture. Na izvornoj se

[160] Zahvaljujem gosp. Michaelu Sturici na pomoći i brojnim informacijama.

lokaciji nalazio možda do početka 18. st., no bez vidljivih ostataka Dolabelinog kipa te s manje čitkim natpisom.

Krajem 18. st. imamo informaciju da se nalazi na posjedu plemenite obitelji Rastić. Sudeći po različitoj reprodukciji natpisa po redovima (prva četiri Mommsenova) kod Sorkočevića i Appendinija, ali i dvosmislenih informacija o mjestu nalaza, može se pretpostaviti da je natpis već u to vrijeme bio polomljen i razdvojen, što se sigurno dogodilo do prve polovice 19. st. jer ga je tada, prema Mommsenu, M. Sabljar vidio polomljen.[161]

Dijelovi natpisa vjerojatno su stajali na dvjema različitim lokacijama. Ako u *Zbirci* iz XIX. st. stoji da je početak natpisa odnesen, a kako vidimo, Sorkočević, Appendini i *Zbirka* prva četiri reda ne čitaju ispravno u smislu nepoštivanja redova, bi li to mogao biti dokaz da je početak natpisa neko vrijeme zaista bio na nekom drugom mjestu?

Pažnju privlači činjenica što je danas upravo početak natpisa, koji je krivo reproduciran i navodno odnesen u inozemstvo, sačuvan i nalazi se u Cavtatu, dok je donja polovica natpisa izgubljena. U 19. st. se javljaju informacije o postoljima za kipove koja stoje simetrično, uz natpis na istoj lokaciji koju je i Silvije opisao, stoga je moguće da su se ostatci nakon nekoliko stoljeća ponovno „pojavili“ zbog gradnje i širenja Cavtata.

Informacije autora o mjestu nalaza natpisa također svjedoče o lokalnoj zainteresiranosti za očuvanje antičke baštine i spomenika iz Epidaura: kod Manucija se javlja vinograd Ursa Crijevića, kod Sorkočevića Rastićevo zemljište, a kasnije i kod Mommsena privatna kuća Baltazara Bogišića. Dubrovčani su morali biti ponosni što je upravo natpis koji navodi cijenjenog Publija Kornelija Dolabelu pronađen na njihovom „teritoriju“.

3. ZAKLJUČAK: DOPRINOS MARKA SILVIJA POZNAVANJU NATPISA *CIL* III 1741 I DUBROVAČKOJ PREDAJI O PUBLIJU KORNELIJU DOLABELI

Marko Silvije bio je dubrovački bilježnik u 16. st. Istraživanje za potrebe ovog rada, na temelju odluke Vijeća umoljenih, za sedam je godina produžilo utvrđeni raspon njegovog notarskog službovanja u Dubrovniku. Bio je poznavatelj antičke povijesti i u Rimu je dao objaviti natpis, koji je u njegovo vrijeme bio iskopan u blizini antičkog Epidaura. Njegova knjižica *In inscriptionem...* zasada je prva objava cavtatskog natpisa, današnjeg *CIL* III 1741. S

[161] Mommsen 1873, 288.

komplimentima je posvetio dubrovačkom natpopu Nikoli Gučetiću, koji je zasigurno morao biti ljubitelj antičkih starina.

Silvije je, zahvaljujući tiskanju knjižice u Rimu, doprinio poznavanju i širenju znanja o natpisu unutar europskih učenih krugova. Nažalost, to nije zabilježeno u projektu *CIL* na koji su se oslanjali moderni znanstvenici i istraživači. Theodor Mommsen, iako spominje da je natpis nađen 1547. g., što je godina tiskanja knjižice, uopće ne upućuje na Silvija kao prvog autora čitanja.

Silvijeva knjižica sigurno je temelj za *CIL* III 1741 u zbirkama natpisa europskih epigrafičara. U vrijeme tiskanja knjižice, većina tih epigrafičara kretala se po Rimu. Pigije, Smetije i Lipsije spominju identične fraze (Ilirski Epidaur, podnožje brda Skard), a godina nalaza (1547.) natpisa kod tih autora još je jedan pokazatelj koji govori u prilog tome. Iznimka je Manucije koji je morao imati neki drugi, lokalni izvor pri opisu nalaza natpisa, a to je predmet za daljnje istraživanje.

Postavlja se pitanje jesu li dubrovački autori poznavali Silvija i njegovu knjižicu. Sudeći po čitanjima natpisa i informacijama koje donose, ovaj rad ne može pretpostaviti da su se njime koristili. Većina autora natpis je prenijela *ex libris*, a neki su se poslužili zbirkama europskih epigrafičara. Informacije o okolišu natpisa i ostatcima arhitekture donekle su slične tek kod pojedinih autora: Appendinija i *Zbirke*, no ni to nije argument koji bi povezao njihovo poznavanje Silvija. Poznat nam je podatak da je Silvije knjižicu posvetio natpopu Nikoli Gučetiću te da je on, s druge strane, mogao biti autor pohvalne pjesme Silviju. Prema tome, knjižica se obzirom na posvetu morala vratiti u Dubrovnik, barem do Gučetića.

Da rezmiram, tiskanom se objavom knjižica uputila u Europu, obzirom da Silvijevo čitanje natpisa i popratne informacije nalazimo u epigrafskim zbirkama natpisa. Iako se Dubrovčani vjerojatno nisu oslanjali i služili knjižicom, kasnije se uz pomoć Tacita i europskih zbirki, komunikacijom i izobrazbom učenjaka vratila „doma“.

Silvije je u knjižici, na temelju ostataka arhitekture, pretpostavio da je ono što naziva *monumentum* Dolabelina grobnica u Epidauru. No, s druge strane, ako se Dubrovčani nisu koristili Silvijevim podatcima, odakle Buniću nakon više od stotinjak godina informacija o Dolabelinoj grobnici? U Dubrovniku zasada nailazimo na rupu između Silvija i kontinuiranog dijela priče o grobnici. Prema tome, sigurna sam da je postojao jaki usmeni odjek te lokalne predaje koja se sačuvala jer je Dubrovčanima bila zaista važna i potrebna.

Interes Dubrovčana i onih koji su obavljali službe u Dubrovačkoj Republici za Dolabelin natpis i grobnicu bio je velik, budući da su htjeli svom Gradu priskrbiti antički prestiž, kao i pohvaliti se činjenicom da se tu nalazila rezidencija i grobnica uglednog namjesnika nekadašnje provincije. Iz ovoga rada očita je kolektivna svijest obrazovanih o važnosti antičkih starina, kao i potreba za prenošenjem i pribiranjem spomenika, počevši od Silvija i Nikole Gučetića koji su predstavili važnost natpisa, do vinograda Ursa Crijevića i Rastićevog zemljišta gdje se jedno vrijeme natpis nalazio, naposlijetku i Bogišića koji je otkupio natpis i danas se nalazi unutar njegove zbirke u Cavtatu.

Moderni istraživači su na temelju opisa i informacija o Dolabelinoj grobnici nastojali ući u trag arheološkim potvrdama predaje i pronaći mjesto nalaza. Iako je većina autora složna da je to sigurno na području Donjeg Oboda, lokacija nalaza natpisa do danas nije usuglašena jer istraživači nisu složni u svojim rezultatima. Dakle, za tom se predajom na terenu i dalje traga...

4. SUMMARY

Publius Cornelius Dolabella was a proficient governor of the Illyricum province in the time after the death of Augustus and the beginning of Tiberius' rule. His activities were mailny focused on implementation of Roman moral values and legal regulations. He has accomplished tremendous achievements in the development of the province, which is most evidenced by the epigraphic heritage of Dalmatia.

One of the monuments is *CIL* III 1741 inscription from Cavtat. It was first published in 1547. by Marcus Sylvius, a notary from the Republic of Dubrovnik. Research for the purpose of this work has extended the established range of its notarial service in Dubrovnik for seven years. He presented this monument to European epigraphers and wrote valuable information on the sculptural and architectural parts that are still not sufficiently researched.

The Republic of Dubrovnik strove to appropriate the ancient origin of Roman Epidaurum, as the Renaissance trends of the time dictated. Based on the Cavtat inscription, authors from Dubrovnik created the legend about Dolabela's tomb in Epidaurum which ideally fit into the story of the City's antiquity and additionaly attributed to its ancient prestige.

5. BIBLIOGRAFIJA

5. 1. Kratice

AA: *Archaeologia Adriatica*, Odjel za arheologiju Sveučilišta u Zadru
ANUBiH: Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine, Sarajevo
BASD: *Bullettino di archeologia e storia dalmata*, Arheološki muzej u Splitu. V. i *VAHD*, *VAPD*.
CBI: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBiH, Sarajevo
CIL: *Corpus inscriptionum Latinarum,* Vol. III. *Inscriptiones Asiae, provinciarvm Europae Graecarum, Illyrici Latinae*, Berlin, Academiae Litterarum Regiae Borussicae, 1873.

Pars I Inscriptiones Aegypti et Asiae. Inscriptiones provinciarum Europae Graecarum. Inscriptionum Illyrici partes I – V, Edid. Th. Mommsen, 1873.

Pars II Inscriptionum Illyrici partes VI. VII. Res gestae divi Augusti. Edictum Diocletiani de pretiis rerum. Privilegia militum veteranorumque. Instrumenta Dacica, Edid, Th. Mommsen, 1873.

Supplementum. Inscriptionum Orientis et Illyrici Latinarum supplementum, Edid. Th. Mommsen, O. Hirschfeld, A. Domaszewski pars I (fasc. I-III. 1889., 1893.) 1902.

Supplementum. Inscriptionum Orientis et Illyrici Latinarum supplementum, Edid. Th. Mommsen, O. Hirschfeld, A. Domaszewski pars II (fasc. IV-V.), 1902. (impr. iter. 1967.)
DADU: Državni arhiv u Dubrovniku
EDH Epigraphic Database Heidelberg https://edh.ub.uni-heidelberg.de/
FF Press: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, nakladnik
HAD: Hrvatsko arheološko društvo, Zagreb, nakladnik
HAZU: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb. V. i JAZU.
HBL: *Hrvatski biografski leksikon*, Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, https://hbl.lzmk.hr/

1983. sv. 1 „A – Bi“
1989. sv. 2 „Bj – C“

HZ: Historijski zbornik, Društvo
ibid.: *ibidem* (u istom djelu)
ILJug: *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia repertae et editae sunt* (Situla – Razprave Narodnega muzeja v Ljubljani)

1940. – 1960. *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos* MCMXL et MCMLX *repertae et editae sunt*, Situla 5, Anna i Jaroslav Šašel, 1963.

1960. – 1980. *Inscriptiones Latinae quae in Iugoslavia inter annos* MCMLX et MCMLXX *repertae et editae sunt*, Situla 19, Anna i Jaroslav Šašel, 1978.
JAZU: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb. V. i HAZU.
L&G: Institut za klasične jezike i antičku civilizaciju *Latina et Graeca*, Zagreb, nakladnik
L&G: *Latina et Graeca*, Zagreb
MH: Matica hrvatska, Zagreb, nakladnik
NSK: Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu
OA: *Opuscula archaeologica*, Arheološki zavod Odsjeka za arheologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

OPEL: *Onomasticon Provinciarum Europae Latinarum*, Ex materia ab Andrass Mocsy, Reinhardo Feldmann, Elisabetha Marton et Maria Szilagyi collecta, ed. Barnabas Lörincz i Francicus Redö, Wien od 1994.

1999. Vol. II. „CABALICIUS – IXUS“, ur. Barnabas Lörincz, Wien.

PIR: *Prosopographia Imperii Romani*, Saec I. II. III, Edita consilio et auctoritate Academie scientarum Regiae Borussicae, Apud Georgium Reimerum, Elimar Klebs, Hermann Dessau i Paul von Rohden, Berlin od 1897.

1897. Pars I. „A – C“, ur. Elimar Klebs, Berlin,

RE: *Paulys Real-encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, Neue Bearbeitung unter Mitwirkung zahlreicher Fachgenossen, Georg Wissowa, August Friedrich Pauly, Stuttgart od 1890.

1901. IV „Claudius mons – Demodoros“, ur. Georg Wissowa, Stuttgart, J. B. Metzlerscher Verlag.

s. v.: *sub voce* (pod riječju)

VAHD: *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku*, V. i *BASD*, *VAPD*

VAMZ: *Vjesnik arheološkog muzeja u Zagrebu*

VAPD: *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku*, V. i *BASD*, *VAHD*

5. 2. Izvori

Appendini 1833?

Del sito della citta e colonia di Epidauro nell' Illirico, Memoria del p. Francesco Maria Appendini delle scuole pie, 1833?, Znanstvena knjižnica u Dubrovniku, Signatura R-1197.

HR-DADU-12.1 Oporuke notarije (*Testamenta Notariae*), 1543.-1549. g., sv. 39, f. 168v, f. 182r, f. 192v, f. 227r.

HR-DADU-61 Oporuke, Pisma Vladi i ostalim tijelima Dubrovačke republike (*Massa Negrini - Miscellanea*), XVI – XVIII. st.

HR-DADU-7 Isprave i akti (*Diplomata et acta*), Bečke latinske isprave, 156/2.

HR-DADU-3.1 Vijeće umoljenih (*Consilium Rogatorum*), 53, f. 74r.

HR-DADU-264 Obiteljski fond Martecchini, 1738. – 1911. g., 52-II-3-a

Manutius 1566.

Vat. Lat. 5241, Aldus Manutius, *Inscriptiones antiquae*, Vatican Library, 1566, https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.5241 (pristupljeno 15. srpnja, 2022.)

Pighius 1554.

Lat. F 61h, Stephanus Pighius, *Codex Luzacianus* (*Pighius „Farrago“*), Staatsbibliothek Berlin, 1554.

Sylvius 1547.

In inscriptionem P. Cor. Dolabellae nuper in Illyrica Epidauruo effossam M. Syluii Racusini *Commentariolus*. Romae apud Antonium Bladum in Campo Flore 1547. Zbirka rukopisa i starih knjiga NSK, Signatura RIIF–8^{0}–122.

5. 3. Izdanja i prijevodi izvora i literatura

A dictionary 1867.
A dictionary of Greek and Roman Biography and Mythology. In three volumes. Volume I, Edited by William Smith, Boston: Little, Brown and Company, 1867.

Antoljak 1989.
Stjepan Antoljak, „Crijević, Tuberon Ludovik.“ *HBL*, 1989. *s*. *v*.
https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3706 2. lipnja, 2020.

Appendini 1802.
Notizie istorico-critiche sulle antichita storia e letteratura de' Ragusei divise in due tomi e dedicate all eccelso Senato della Repubblica di Ragusa, *Tomo I.* Opera di Francesco Maria Appendini, [Historiae urbium et regionum Italiae Rariores 76], Ragusa, dalle stampe di Antonio Martecchini, 1802, Znanstvena knjižnica u Dubrovniku, Signatura R-8097.

Appendini 2016.
Francesco Maria Appendini, Povijesno-kritičke bilješke o starinama, povijesti i književnosti Dubrovčana, Prijevod i uvodna riječ Ante Šoljić, Dubrovnik: MH, Ogranak Dubrovnik, 2016.

Babić 2007.
Ivo Babić, „Zapažanja o zvoniku splitske katedrale“, *VAPD* 100, 2007, 145-170.

Badian 1965.
Ernst Badian, „The Dolabellae of the Republic“, *Papers of the British School at Rome* 33, 1965, 48-51.

Batović 1988.
Šime Batović, „Konavle u prapovijesti“, *Konavoski zbornik II.*, 1988, 13-148.

Beželj 2015.
Jelena Beželj, *Publije Kornelije Dolabela*, diplomski rad. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2015.

Bijađija 2012.
Bruno Bijađija, „Roman religion and cults in Epidaurum“, *AA* 6/1, 2012, 67-86.

Bijađija 2018.
Bruno Bijađija, „Contribution to the knowledge about Epidaurus based on two of the inscriptions of Dolabella from Cavtat“, *Stoljeće hrabrih* 2018, 308-318.

Bojanovski 1974.

Ivo Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji* [Djela ANUBiH knj. XLVII, CBI knj. 2], Sarajevo: ANUBiH 1974.

Bojanovski 1986.
Ivo Bojanovski, „Epidauritana archeologica I.“, *Dubrovački horizonti* 26, 1986, 36-45.

Bojanovski 1988.
Ivo Bojanovski, „Ad CIL III, 1741, Obod kod Cavtata (Epidaurum)“ *Dubrovnik* 1988, 101-111.

Bojanovski 1992.
Ivo Bojanovski, „Topografija rimskih naselja i cesta u Gornjoj Gori (Bandi) u Konavlima“ *Dubrovački horizonti* 32, 1992, 167-182.

Bona 1970.
Descriptio ditionis Rhacusanae auctore Nicolao Joannis de Bona, patricio Rhacusano, Commentariolus, 1970.

Britannica
Encyclopedia Britannica „Aldus Manutius the Younger“,
https://www.britannica.com/biography/Aldus-Manutius-the-Younger (1. travnja, 2021.)

Budak 1989.
Neven Budak, „Bunić, Nikola.“ *HBL*, 1989. *s. v.* https://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=3176 30. svibnja, 2020.

Bulić 1902.
Frane Bulić, „L' iscrizione della praefectura Phariaca Salonitana“, *BASD* XXV, 1902, 3-29.

Cambi 2002.
Nenad Cambi, *Antika. Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Zagreb: Naklada Ljevak, 2002.

Cambi 2006.
Nenad Cambi, „Antički Epidaur“, *Dubrovnik*, 17/3, 2006, 185-217.

Cary, Scullard 1975.
Max Cary, Howard Hayes Scullard, *A history of Rome*, London: Macmillan, 1975.

Catani 2008.
Enzo Catani, „Arheološko – povijesne bilješke o *castellum Tariona* u rimsko doba“, *VAPD* 101, 2008, 75-86.

Commentariolus 1970.
Commentariolus Ludovici Cervarii Tuberonis de origine & incremento urbis Rhacusanae eiusdemque ditionis descriptio auctore Nicolao Ioannis de Bona, et Stephani Gradi antiquitatum Rhacusanarum brevis diatriba: his accedit de illustribus familiis, quae Rhacusae extant, ad

amplissimum Senatum elegia Didaci Pyrrhi, cum notis & supplementis. Zbirka rukopisa i starih knjiga NSK Zagreb, Signatura RIIF–8^{0}–76.

Conventati 1906.
Lettere dell' arcivescovo di Ragusa Giov. Batt. Conventati riferibilmente alla lega dell' imperatore d'Austria Carlo VI col Sommo Pontefice Clemente XI e colla Repubblica di Venezia: per la liberazione dei christiani soggetti al domino ottomano: scritte nell' anno 1716 al Cardinale Paolucci segretario di stato della santa sede rinvenute nell' Archivo segreto del Vaticano, objavio Giuseppe Gentilizza, Roma, Tipografia A. Befani, 1906, Znanstvena knjižnica u Dubrovniku, Signatura R-1226.

Crijević 2013.
Ludovik Crijević Tuberon, *De origine et incrimento urbis Rhacusanae*, kritičko izdanje, prijevod i komentar Ante Šoljić, *Anali* 51/1, 2013, 75-153.

Crijević 2020.
Ilija Crijević, *De Epidauro*, Prevela Zrinka Blažević, Uvodna studija Irena Bratičević, Dubrovnik: Dubrovačke knjižnice, 2020.

Čače 1997.
Slobodan Čače, „Kozmografija" Anonima Ravenjanina i počeci Dubrovnika", *Dubrovnik* 4/8, 1997, 84-95.

Čače 2003.
Slobodan Čače, „Aserija u antičkim pisanim izvorima", *ASSERIA* 1, 2003, 7-36.

De Bizzarro 18vv.
Descrizione Del Territorio della Repubblica di Ragusa di Nicolo Giovanni de Bona Con Note e Supplementi di Michele Conte de Sorgo, Traduzione dal Latino di Giovanni de Bizzarro, Zbirka Bizzarro, 18vv, Knjižnica Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Signatura D. a. 5.

De Vocht 1959.
Henry de Vocht, „*Stephen Pighius and his friends*", *Stephani Vinandi Pighii Epistolarium*, *Humanistica Lovaniensia* 15, 1959, 1-18. Internet verzija: http://www.jstor.org/stable/23972777. Leuven University Press

Demicheli 2017.
Dino Demicheli, „Tiberius and his family on the epigraphic monuments from Dalmatia", *Tiberius in Illyricum, Contributions to the history of the Danubian provinces under Tiberius' reign (14-37AD) Hungarian Polis Studies 24*, Ur. Peter Kovacs, Budapest-Debrecen: Phoibos Verlag 2017, 9-39.

Dubrovnik 1988.
Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području, Znanstveni skup, Dubrovnik 1. – 4. X. 1984., ur. Željko Rapanić [Izdanja HAD 12, 1987], Zagreb: HAD, 1988.

Džino, Domić Kunić 2013.
Danijel Džino, Alka Domić Kunić, *Rimski ratovi u Iliriku*, ur. Deniver Vukelić [Biblioteka Lucius, knj. X], Zagreb: Školska knjiga, 2013.

Evans 1883.
Arthur John Evans, *Antiquarian researches in Illyricum. Parts I. and II. I.: Epitaurum, Canali, and Risinium,* The archaeologia, vol. XLVIII., Westminster: Nichols and Sons, 1883.

Faber 1966.
Aleksandra Faber, „Prilog topografiji ilirsko-rimskog Epidaura s posebnim obzirom na nova istraživanja“, *OA* 6, 1966, 25-38.

Fališevac 2000.
Dunja Fališevac, „Bunić, Nikola“, *Leksikon* 2000., *s*. *v*. 119-120.

Ferić 17vv.
Descriptio ditionis Ragusinae auctore per d. Nicolaum Ioannis de Bona Patricium Rhacusinum, *Collectanea ad Rhagusinam Historiam pertinentia*, prijepis rukom Đura Ferića*,* Zbirka rukopisa i starih knjiga NSK, Signatura R3238.

Foretić 1988.
Vinko Foretić, „Pisana povijesna vrela o najranijim stoljećima Dubrovnika“, *Dubrovnik* 1988, 9-13.

Foretić 2000.
Miljenko Foretić, „Appendini, Franjo Marija“, *Leksikon* 2000., *s*. *v*. 19-20.

Foretić 2000.
Miljenko Foretić, „Sorkočević, Miho“, *Leksikon* 2000., *s*. *v*. 650-651.

Galović 2014.
Tomislav Galović, „The Epigraphic Heritage of the Renaissance Period in Dubrovnik (15th Century)“, *Classical heritage from the epigraphic to the digital. Academia Ragusina 2009 &* 2011, Ur. Irena Bratičević, Teo Radić, Zagreb: Ex libris 2014, 67-101.

Gentilizza 1911.
Giuseppe Gentilizza, *Nova & vetera della Dalmazia*, Roma: Tipografia Eredi Cav. A. Befani, 1911.

Glavičić 2008.
Miroslav Glavičić, „Epigrafska baština rimskodobnog Epidaura“, *AA* 11, 2008, 43-62.

Glavičić 2014.
Miroslav Glavičić, „Organizacija uprave rimske provincije Dalmacije prema natpisnoj građi“, *Klasični Rim na tlu Hrvatske: arhitektura, urbanizam, skulptura*, Ur. Marina Šegvić, Danijela Marković, Zagreb: Galerija Klovićevi dvori 2014, 41-49.

Groag 1901.
Edmund Groag, „Cornelius Dolabellla“, *RE* IV, br. 130, 1296-1297.

Groag 1901.
Edmund Groag, „P. Cornelius Dolabella“, *RE* IV, br. 143, 1308-1310.

Hirtius 1888.
Aulus Hirtius Bellum Alexandrinum, Erklärt von Dr. Rudolf Schneider, Berlin: Weidmannsche Buchhandlung, 1888. Internet verzija:
https://archive.org/details/bellumalexandri00hirtgoog/page/n12/mode/2up (15. srpnja, 2022.)

Imamović 1980.
Enver Imamović, „Međašni natpisi na području rimske provincije Dalmacije“, *Prilozi Instituta za istoriju*, Univerzitet u Sarajevu, XVI/17, 1980, 27-59.

Imamović 1988.
Enver Imamović, „Rimska cestovna mreža na dubrovačkom području“, *Dubrovnik* 1988, 119-127.

Jadrić, Miletić 2008.
Ivana Jadrić, Željko Miletić, „Liburnski carski kult“, *AA* 11, 2008, 75-90.

Jadrić-Kučan 2012.
Ivana Jadrić-Kučan, „Pokrajinski carski kult u rimskoj provinciji Dalmaciji“, *VAPD* 105/1, 2012, 41-66.

Jagenteufel 1958.
Adolf Jagenteufel, Die Statthalter der römichen Provinz Dalmatia von Augustus bis Diokletian [*Schriften der Balkankommission: Antiquarische abteilung* XII.], Wien, Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1958.

Janeković-Römer 1998.
Zdenka Janeković-Römer, „Stjecanje Konavala: Antička tradicija i mit u službi diplomacije“, *Konavle u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti*, Znanstveni skup, Cavtat 25. – 27. XI. 1996., ur. Vladimir Stipetić [Monografije, sv. 1, knj. 15], Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU 1998, 31-45.

Jireček 1904.
Constantin Jireček, „Die mittelalterliche Kanzlei der Ragusaner“, *Archiv für slaviche Philologie*. Herausgegeben von V. Jagić, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung 1904, 161-215.

Katičić 1995.
Radoslav Katičić, *Illyricum Mythologicum*, Zagreb: Izdanja Antibarbarus, 1995.

Klebs 1897.

Elimar Klebs, „P. CORNELIVS DOLABELLA“, *PIR*, br. 1092, 1897, 444-445.

Kostović 1970.
Jakov Kostović, uvod i prijevod u *Tacit* 1970.

Kovačić 2015.
Liljana Kovačić, *Antički vodovod Vodovađa – Cavtat*, Dubrovnik: Dubrovački muzeji (Knežev dvor), 2015.

Kuntić-Makvić 1993.
Bruna Kuntić-Makvić, „Opsade prije Grada“, *Dubrovnik* 2, 1993, 216-222.

Kuntić-Makvić 1994.
Bruna Kuntić-Makvić, „Pretkršćanski zaštitnici“, *Dubrovnik* 5, 1994, 22-28.

Leksikon 1996.
Leksikon antičkih autora, Priredio Dubravko Škiljan. Zagreb: L&G, 1996.

Leksikon 2000.
Leksikon hrvatskih pisaca, ur. Dunja Fališevac, Krešimir Nemec, Darko Novaković, Zagreb: Školska knjiga, 2000.

Lipsius 1588.
Inscriptionum antiquarum quae passim per Europam liber, Accesit auctarium a Justo Lipsio, Ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium, 1588. Internet verzija: https://books.google.hr/books?id=POJVAAAAcAAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (10. lipnja, 2022.)

Lisičar 1966.
Petar Lisičar, „Prilozi poznavanju Epitaura“, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* God. 4., Sv. 4., Razdio historije, arheologije i historije umjetnosti 2, 1962/1963, Zadar 1966. [1967], 25-44.

Lučić 1968.
Josip Lučić, „O nekim problemima najstarije dubrovačke prošlosti“, *HZ* XIX-XX/1-4, 1966.-1967. [1968], 537-547.

Lučić 1973.
Josip Lučić, *Povijest Dubrovnika od VII stoljeća do godine 1205*, Zagreb, Dubrovnik: Historijski institut JAZU, 1973.

Lučić 1986.
Ivan Lučić, O kraljevstvu Dalmacije i Hrvatske – Ioannes Lucius, De Regno Dalmatiae et Croatiae, priredila i prevela B. Kuntić-Makvić, Uvodna studija i bibliografija M. Kurelac, Komentar N. Budak, I. Goldstein, B. Kuntić-Makvić, M. Kurelac [Biblioteka L&G knj. VII], Zagreb: L&G, VPA 1986.

Lupis, Ničetić 2001.
Vinicije Lupis, Antun Ničetić, „O novim arheološkim spoznajama na dubrovačkom području“, *Obavijesti* HAD 33/2, 2001, 67-75.

Ljetopis 1950.
Ljetopis Popa Dukljanina, Priredio, napisao uvod i komentar Vladimir Mošin, Preveli Stjepan Mencinger i Vjekoslav Štefanić, Zagreb: MH, 1950.

Marin 1997.
Emilio Marin, *Ave Narona*, Zagreb: MH, 1997.

Marin 2015.
Emilio Marin, „Augusteum Narona“, *Art bulletin* 65, 2015, 85-117.

Matijašić 2009.
Robert Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici. Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*, Ur. Neven Budak, Kartografija Ivan Jurković [Biblioteka Hrvatska povijest, sv. 1], Zagreb: Leykam international, 2009.

Marinović 1959.
Ante Marinović, „Epigrafski spomenici o rimskom namjesniku Dolabelli u Cavtatu“, *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku* 6-7, 1959, 121–128.

Mesihović 2010.
Salmedin Mesihović, *Aevvm Dolabellae – Dolabelino doba*, ANUBiH, *Godišnjak* CBI 39, 2010, 99-123.

Mesihović 2014.
Salmedin Mesihović, *Proconsvles, legati et praesides – Rimski namjesnici Ilirika, Gornjeg Ilirika i Dalmacije*, Sarajevo: Filozofski fakultet, 2014.

Miklić 2006a.
Josip Miklić, uvod i bilješke uz prijevod u *Velej Paterkul* 2006.

Miklić 2006b.
Josip Miklić, uvod i bilješke uz prijevod u *Tacit* 2006.

Miletić 2009.
Alen Miletić, „Saltus Tariotarum“, *OA* 32, 2009, 7-20.

Milivojević 2021.
Feđa Milivojević, *Cezarov Ilirik* [Biblioteka Hrvatska povjesnica, Monografije i studije III/93], Zagreb: Hrvatski institut za povijest; Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci, 2021.

Milotić 2010.

Ivan Milotić, *Rimska cestovna baština na tlu Hrvatske*, Zagreb: Hrvatsko društvo za ceste – VIA VITA., 2010.

Mommsen 1873.
Theodor Mommsen, ad *CIL* III 1741, *CIL* III, 287-288.

Mommsen 1873.
Theodor Mommsen, „Iustus LIPSIUS“, *CIL* III, XXXI.

Mommsen 1873.
Theodor Mommsen, „PIGHIUS“, *CIL* III, XXXI.

Mommsen 1873.
Theodor Mommsen, „Martinus SMETIUS Flandrus“, *CIL* III, XXXII.

Münzer 1901.
Friedrich Münzer, „P. Cornelius Dolabella“, *RE* IV, br. 141, 1300-1308.

Nagy 1970.
Tibor Nagy, „Der Aufstand der pannonisch – dalmatinischen Völker und die Frage der Zweiteilung Illyricums“, *Adriatica praehistorica et antiqua, Miscellanea Gregorio Novak dicata*, Zagreb 1970, 459-466.

Novak 1965.
Grga Novak, „Questiones Epidauritanae“, *Rad JAZU* 339, 1965, 97-140.

Novak 1972.
Grga Novak, *Povijest Dubrovnika I. Od najstarijih vremena do početka VII stoljeća (do propasti Epidauruma)*, Zagreb, Dubrovnik: Historijski institut JAZU, 1972.

Novak 2004.
Grga Novak, *Prošlost Dalmacije. Knjiga prva: Od najstarijih vremena do Kandijskog rata.* Split: Marjan tisak, 2004.

Papy 2004.
Jan Papy, „An Antiquarian Scholar between Text and Image? Justus Lipsius, Humanist Education, and the Visualisation of Ancient Rome“, *The Sixteenth Century Journal* 35/1, 2004, 91-131.

Pliny 1969.
Pliny, Natural history in Ten Volumes, T. II, Libri III – VII, with an English translation by H. Rackham [LCL 352], London, Cambridge Massacussetts: Loeb Classical Library, 1969.

Porfirogenet 2003.

Konstantin Porfirogenet, *O upravljanju carstvom*, Predgovor Mladen Švab. Prijevod i komentari Nikola pl. Tomašić, Gyula Moravcsik, R. J. H. Jenkins (grčki i engleski), Zagreb: Dom i svijet, 2003.

Rendić-Miočević 1952.
Duje Rendić-Miočević, „Druzov boravak u Dalmaciji u svjetlu novog viškog natpisa“, *VAHD LIV*, 1952, 41-50.

Rendić-Miočević 1959.
Duje Rendić-Miočević, „Cohors VI voluntariorum: Nota epigraphica“, *VAHD* LXI, 1959, 156-158.

Rendić-Miočević 1964.
Duje Rendić-Miočević, „P. Cornelius Dolabella, legatus pro praetore provinciae Dalmatiae, proconsul provinciae Africae Prooconsularis. Problèmes de chronologie“, *Akte des IV. Internationalen Kongresses für griechische und lateinische Epigraphik* 17, 1964, 338–347.

Rendić-Miočević 1968.
Duje Rendić-Miočević, „Novi Dolabelin terminacijski natpis iz okolice Jablanca“, *VAMZ* 3/1, 1968, 63-74.

Restius 1893.
Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451 – 1484) digessit Speratus Nodilo. [Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium 25. Scriptores, II.] Zagrabiae: in taberna libraria eiusdem societatis typographicae, 1893.

Rezar 1999.
Vlado Rezar, „Dubrovački humanistički historiograf Ludovik Crijević Tuberon“, *Anali Dubrovnik* 37, 1999, 47-94.

Rezar 2013.
Vlado Rezar, „De origine et incremento urbis Rhacusanae Ludovika Crijevića Tuberona (kritičko izdanje, prijevod i komentar)“, *Anali* 51/1, 2013, 75-153.

Smetius 1588.
Inscriptionum antiquarum quae passim per Europam liber, Accesit auctarium a Justo Lipsio, Ex officina Plantiniana, apud Franciscum Raphelengium, 1588.
https://books.google.hr/books?id=POJVAAAAcAAJ&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (10. lipnja, 2022.)

Sorkočević 1790.
Miho Sorkočević, „Notae, ac supplementa“, *Commentariolus*, 1790.

Stepanić 2000.
Gorana Stepanić, „Rastić, Džono Antunov“, *Leksikon* 2000., *s*. *v*. 614.

Stoljeće hrabrih 2018.
Rimsko osvajanje i otpor starosjedilaca u Iliriku za vrijeme Augusta i njegovih nasljednika. Radovi međunarodnog skupa, Zagreb 22. – 26. IX. 2014., ur. Marina Milićević Bradač, Dino Demicheli, Zagreb: FF Press, 2018.

Suić 1956.
Mate Suić, „Limitacija agera rimskih kolonija na istočnoj jadranskoj obali“, *Zbornik radova Instituta za historijske nauke u Zadru I*, 1956, 1-36.

Suić 2003.
Mate Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb: Golden Marketing, 2003.

Šašel Kos 1993.
Marjeta Šašel Kos, „Cadmus and Harmonia in Illyria“, *Arheološki vestnik Slovenske akademije nauka in umetnosti* 44, 1993, 113-136.

Šašel Kos 2018.
Marjeta Šašel Kos, „Octavian's Illyrian War: ambition and strategy“, *Stoljeće hrabrih* 2018, 41-58.

Šematizam 2011.
Šematizam Dubrovačke biskupije, Ur. Ivan Šimić, Dubrovnik: Dubrovačka biskupija, 2011.

Šešelj 1976.
Zlatko Šešelj, „Publije Kornelije Tacit“, *L&G* 7/1, 1976, 103-106.

Šoljić 2002.
Ante Šoljić, „O ranoj renesansi u Dubrovniku“, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 40, 2002, 127-146.

Šoljić 2016.
Ante Šoljić, uvodna riječ u *Appendini* 2016, 5-37.

Štuk 1910.
Niko Štuk, „Iskopine u Epidaurumu (Cavtat, Ragusavecchia)“, *BASD* XXXIII, 1910, 150-151.

Tacitus 1574.
Cornelii Taciti Historiarum et Annalium libri qui exstant, Iusti Lipsii studio emendati et illustrati: ad Imperatorem Maximilianum II. Augustum Pium Fidelem. Eiusdem Taciti liber de moribus Germanorum. Iulii Agricolae vita. Incerti scriptoris Dialogus de oratoribus sui temporis, Ad Clarissimum Virum Ioannem Sambucum, Atverpiae: Ex officina Christophori Plantini, Architypographi Regii MDXXLIV.

Tacit 1970.
Tacit, Anali, Preveo Jakov Kostović. Zagreb: MH, 1970.

Tacit 2006.
Kornelije Tacit, Anali, Preveo i priredio Josip Miklić [Grčki i rimski klasici Sv. 8], Zagreb: MH, 2006.

Tansey 2000.
Patrick Tansey, „The Perils of Prosopography: The Case of the Cornelii Dolabellae“, *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 130, 2000, 265-271.

Toma Arhiđakon 2003.
Historia Salonitana: povijest salonitanskih i splitskih prvosvećenika / Toma Arhiđakon. Historia Salonitanorum atque Spalatinorum pontificum / Thomae Archidiaconi, Predgovor, latinski tekst, kritički aparat i prijevod na hrvatski jezik Olga Perić, Povijesni komentar Mirjana Matijević Sokol, Studija Toma Arhiđakon i njegovo djelo Radislav Katičić, Split: Književni krug Split, 2003.

Vekarić 2013.
Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*. Odabrane biografjie (A-D), Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2013.

Vekarić 2015.
Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, Odabrane biografije (Pi-Z), Zagreb-Dubrovnik: HAZU, 2015.

Velej Paterkul 2006.
Gaj Velej Paterkul, Rimska povijest – C. Vellei Paterculi Historiae Romanae, Preveo i priredio Josip Miklić [Biblioteka L&G Knjiga LVII], Zagreb: L&G, 2006.

Vučetić 1885.
Antun Vučetić, „Pisma kalugjera srpskih manastira na Svetoj Gori knezu i vlasteli Dubrovačkoj (god. 1510-1792)“, *Starine* XVII, Zagreb, JAZU 1885, 1-49.

Wilkes 1969.
John Joseph Wilkes, *Dalmatia*, London: Routledge & Kegan Paul, 1969.

Wilkes 1976.
John Joseph Wilkes, „Boundary Stones in Roman Dalmatia I. The inscriptions“, *Arheološki vestnik* 25, 1976, 258-274.

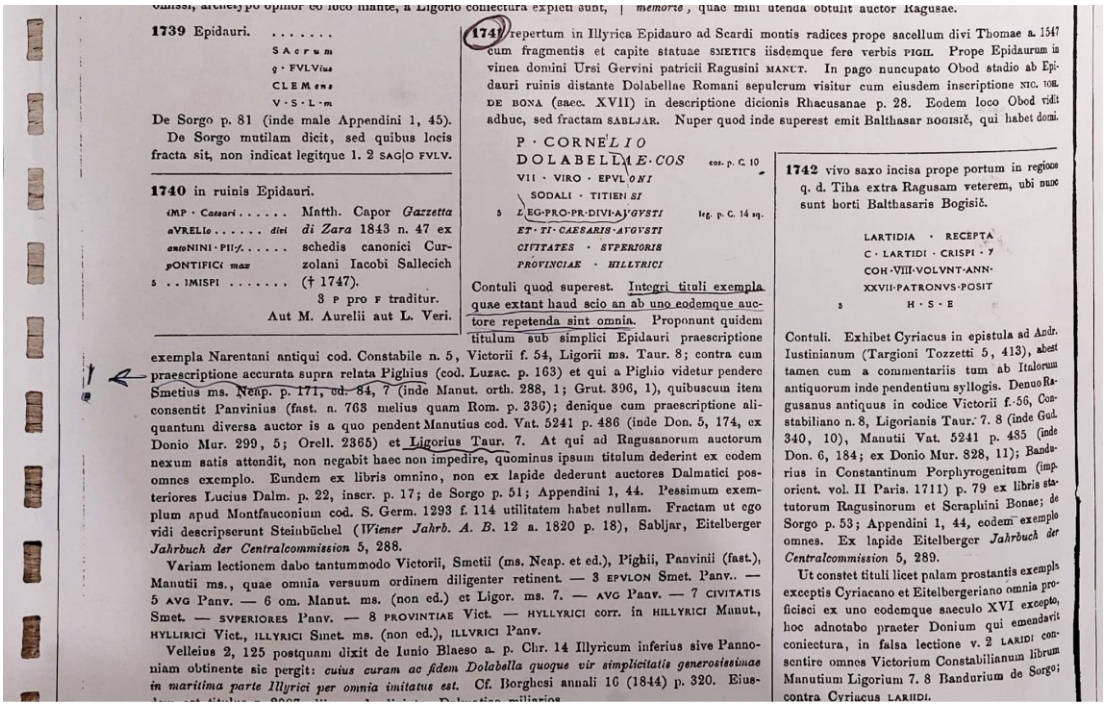
Zaninović 1988.
Marin Zaninović, “Villae rusticae u području Epidaura”, *Dubrovnik* 1988, 89-100.

Zaninović 2015.
Marin Zaninović, *Ilirski ratovi*, ur. Deniver Vukelić [Biblioteka Lucius, knj. XII], Zagreb: Školska knjiga, 2015.

6. PRILOG

1. Natpis *CIL* III 1741

1. 1. Čitanje i informacije u *CIL* III, Mommsen 1873, 288.

1739 Epidauri. . . . . .
SAcrum
Q · FVLVius
CLEMens
V · S · L · m

De Sorgo p. 81 (inde male Appendini 1, 45). De Sorgo mutilam dicit, sed quibus locis fracta sit, non indicat legitque 1. 2 SAG|O FVLV.

1740 in ruinis Epidauri.

IMP · Caesari . . . . . Matth. Capor *Gazzetta*
AVRELIo . . . . . divi *di Zara* 1843 n. 47 ex
antoNINI · PII . . . . . schedis canonici Cur-
pONTIFICI max zolani Iacobi Sallecich
. . IMISPI . . . . . († 1747).
3 P pro F traditur.
Aut M. Aurelii aut L. Veri.

1741 repertum in Illyrica Epidauro ad Scardi montis radices prope sacellum divi Thomae a. 1547 cum fragmentis et capite statuae SMETICS iisdemque fere verbis PIGH. Prope Epidaurum in vinea domini Ursi Gervini patricii Ragusini MANUT. In pago nuncupato Obod stadio ab Epidauri ruinis distante Dolabellae Romani sepulcrum visitur cum eiusdem inscriptione NIC. TOM. DE BONA (saec. XVII) in descriptione dicionis Rhacusanae p. 28. Eodem loco Obod vidit adhuc, sed fractam SABLJAR. Nuper quod inde superest emit Balthasar BOGISIĆ, qui habet domi.

P · CORNELIO
DOLABELLAE · COS cos. p. C. 10
VII · VIRO · EPVLONI
SODALI · TITIEN SI
LEG · PRO · PR · DIVI · AVGVSTI leg. p. C. 14 sq.
ET · TI · CAESARIS · AVGVSTI
CIVITATES · SVPERIORIS
PROVINCIAE · HILLYRICI

Contuli quod superest. Integri tituli exempla quae extant haud scio an ab uno eodemque auctore repetenda sint omnia. Proponunt quidem titulum sub simplici Epidauri praescriptione exempla Narentani antiqui cod. Constabile n. 5, Victorii f. 54, Ligorii ms. Taur. 8; contra cum praescriptione accurata supra relata Pighius (cod. Luzac. p. 163) et qui a Pighio videtur pendere Smetius ms. Neap. p. 171, cd. 84, 7 (inde Manut. orth. 288, 1; Grut. 396, 1), quibuscum item consentit Panvinius (fast. n. 763 melius quam Rom. p. 336); denique cum praescriptione aliquantum diversa auctor is a quo pendent Manutius cod. Vat. 5241 p. 486 (inde Don. 5, 174, ex Donio Mur. 299, 5; Orell. 2365) et Ligorius Taur. 7. At qui ad Ragusanorum auctorum nexum satis attendit, non negabit haec non impedire, quominus ipsum titulum dederint ex eodem omnes exemplo. Eundem ex libris omnino, non ex lapide dederunt auctores Dalmatici posteriores Lucius Dalm. p. 22, inscr. p. 17; de Sorgo p. 51; Appendini 1, 44. Pessimum exemplum apud Montfauconium cod. S. Germ. 1293 f. 114 utilitatem habet nullam. Fractam ut ego vidi descripserunt Steinbüchel (*Wiener Jahrb. A. B.* 12 a. 1820 p. 18), Sabljar, Eitelberger *Jahrbuch der Centralcommission* 5, 288.

Variam lectionem dabo tantummodo Victorii, Smetii (ms. Neap. et ed.), Pighii, Panvinii (fast.), Manutii ms., quae omnia versuum ordinem diligenter retinent. — 3 EPVLON Smet. Panv.. — 5 AVG Panv. — 6 om. Manut. ms. (non ed.) et Ligor. ms. 7. — AVG Panv. — 7 CIVITATIS Smet. — SVPERIORES Panv. — 8 PROVINTIAE Vict. — HYLLYRICI corr. in HILLYRICI Manut., HYLLIRICI Vict., ILLYRICI Smet. ms. (non ed.), ILLVRICI Panv.

Velleius 2, 125 postquam dixit de Iunio Blaeso a. p. Chr. 14 Illyricum inferius sive Pannoniam obtinente sic pergit: *cuius curam ac fidem Dolabella quoque vir simplicitatis generosissimae in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est.* Cf. Borghesi annali 16 (1844) p. 320. Eius-

1742 vivo saxo incisa prope portum in regione q. d. Tiha extra Ragusam veterem, ubi nunc sunt horti Balthasaris Bogisić.

LARTIDIA · RECEPTA
C · LARTIDI · CRISPI · 7
COH · VIII · VOLVNT · ANN ·
XXVII · PATRONVS · POSIT
H · S · E

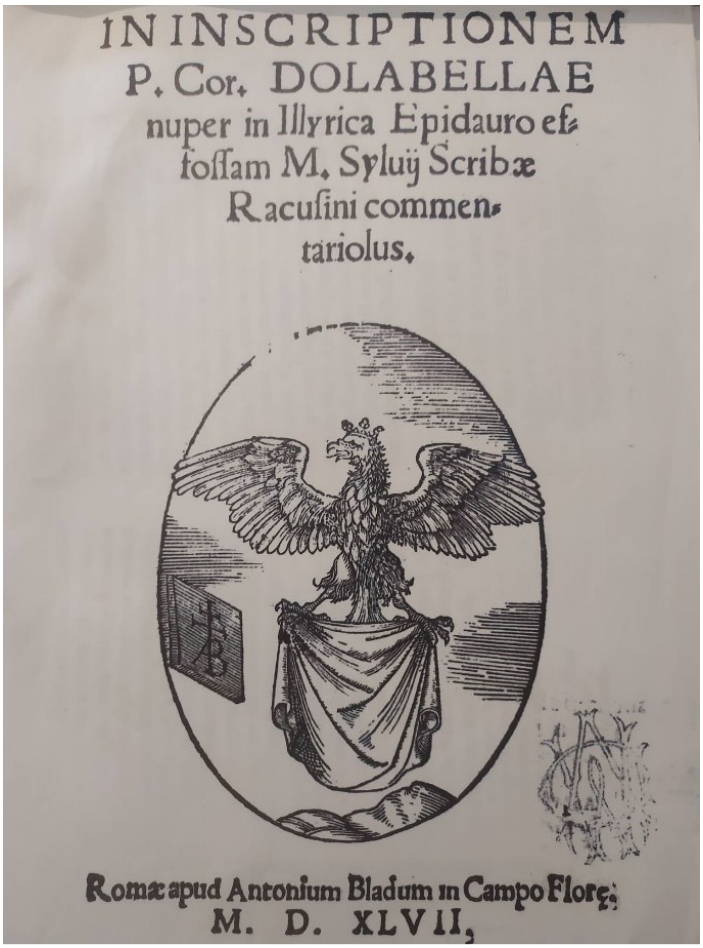
Contuli. Exhibet Cyriacus in epistula ad Andr. Iustinianum (Targioni Tozzetti 5, 413), abest tamen cum a commentariis tum ab Italorum antiquorum inde pendentium syllogis. Denuo Ragusanus antiquus in codice Victorii f. 56, Constabiliano n. 8, Ligorianis Taur. 7. 8 (inde Gud. 340, 10), Manutii Vat. 5241 p. 485 (inde Don. 6, 184; ex Donio Mur. 328, 11); Banduriusin Constantinum Porphyrogenitum (imp. orient. vol. II Paris. 1711) p. 79 ex libris statutorum Ragusinorum et Scraphini Bonae; de Sorgo p. 53; Appendini 1, 44, eodem exemplo omnes. Ex lapide Eitelberger *Jahrbuch der Centralcommission* 5, 289.

Ut constet tituli licet palam prostantis exemplis exceptis Cyriacano et Eitelbergeriano omnia proficisci ex uno eodemque saeculo XVI exceptohoc adnotabo praeter Donium qui emendavit coniectura, in falsa lectione v. 2 LARIDI consentire omnes Victorium Constabilianum librum Manutium Ligorium 7. 8 Bandurium de Sorgo; contra Cyriacus LARIIDI.

Čitanje i djelomična restitucija natpisa: *P(ublio) Corne[lio] / Dolabell[ae co(n)s(uli)] / VII viro epul[oni] / sodali titien[si] / [l]eg(ato) pro pr(aetore) divi A[ugusti] / [et Ti(beri) Caesaris Augusti] / [civitates superioris] / [provinciae Hillyrici]*.

2. Marko Silvije: prva objava tiskom budućega *CIL* III 1741 (Sylvius 1547.)

2. 1. Naslovnica 1547, 1.

2. 2. Pohvalna pjesma Silviju 1547, 2.

Ad D(ominum) Marcum Sylvium Scribam Racusinum.

Dalmaticis iacuit pressus Dolabella ruinis,
Nec videre pium saecula multa virum.
At Marcus nuper latium (sic!) decus, ex epidauro (sic!)
Prostrata, claram protulit effigiem.
Qui statuam posuit celebratur Dalmata, sed qui
Extinctum erexti (sic!) Marce, magis celeber.
Tuus Nicolaus Scevola.

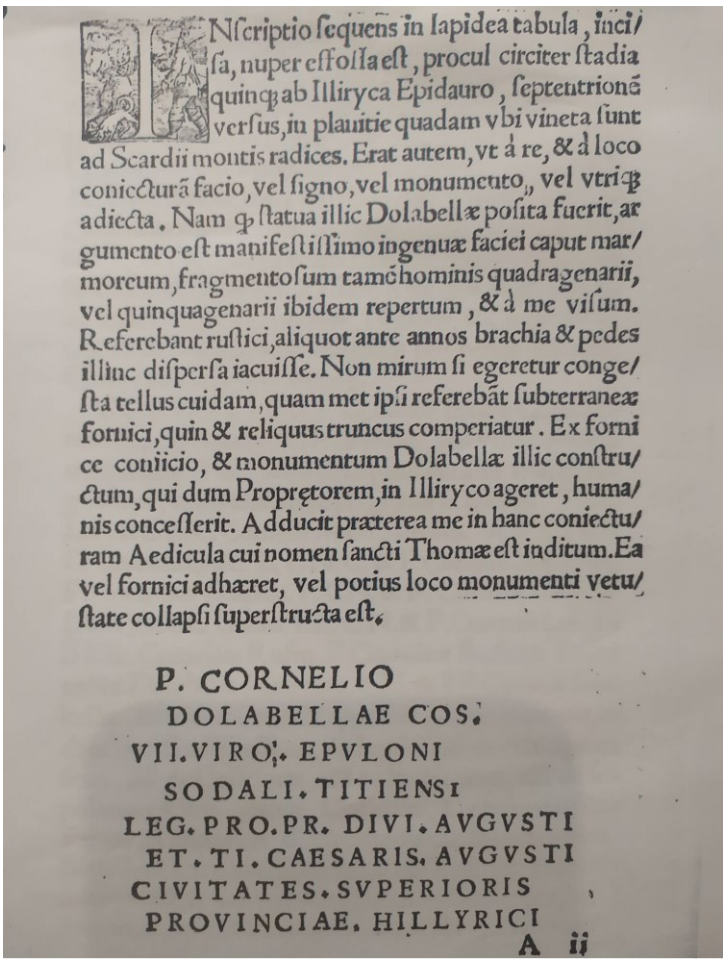
„Gospodinu Marku Silviju, dubrovačkome bilježniku.

Dolabela je ležao pritiješnjen dalmatinskim ruševinama
i mnoga stoljeća nisu vidjela blaženoga muža.
No nedavno je Marko, ures Lacija, iz sravnjena
Epidaura iznio slavan lik.
Slavi se Dalmatinac koji je postavio kip, no

slavniji je, Marko, tko je uskrisio mrtva.
Tvoj Nikola Scevola.“[162]

2. 3. Silvijevo čitanje natpisa i informacije 1547, 3.

2. 3. 1. Čitanje

INſcriptio ſequens in lapidea tabula, inci/ſa, nuper effoſſa eſt, procul circiter ſtadia quinq; ab Illiryca Epidauro, ſeptentrionē verſus, in planitie quadam vbi vineta ſunt ad Scardii montis radices. Erat autem, vt à re, & à loco coniecturā facio, vel ſigno, vel monumento, vel vtriq; adiecta. Nam q; ſtatua illic Dolabellæ poſita fuerit, ar gumento eſt manifeſtiſſimo ingenuæ faciei caput mar/moreum, fragmentoſum tamē hominis quadragenarii, vel quinquagenarii ibidem repertum, & à me viſum. Referebant ruſtici, aliquot ante annos brachia & pedes illinc diſperſa iacuiſſe. Non mirum ſi egeretur conge/ſta tellus cuidam, quam met ipſi referebāt ſubterraneæ fornici, quin & reliquus truncus comperiatur. Ex forni ce coniicio, & monumentum Dolabellæ illic conſtru/ctum, qui dum Proprętorem, in Illiryco ageret, huma/nis conceſſerit. Adducit præterea me in hanc coniectu/ram Aedicula cui nomen ſancti Thomæ eſt inditum. Ea vel fornici adhæret, vel potius loco monumenti vetu/ſtate collapſi ſuperſtructa eſt.

P. CORNELIO
DOLABELLAE COS.
VII. VIRO. EPVLONI
SODALI. TITIENSI
LEG. PRO. PR. DIVI. AVGVSTI
ET. TI. CAESARIS. AVGVSTI
CIVITATES. SVPERIORIS
PROVINCIAE. HILLYRICI

A ii

2. 3. 2. Informacije

Inscriptio sequens in lapidea tabula, inci-/sa, nuper effossa est, procul circiter stadia / quinque ab Illiryca Epidauro, septentrionem / versus, in planitie quadam vbi vineta sunt / ad Scardii montis radices. Erat autem, vt a re, et a loco / coniecturam facio, vel signo, vel monumento, vel utrique / adiecta. Nam quod statua illic Dolabellae posita fuerit, ar/gumento est manifestissimo ingenuae faciei caput mar-/moreum, fragmentosum tamen hominis quadragenarii, / vel quinquagenarii ibidem repertum, & a me visum. / Referebant rustici, aliquot ante annos brachia & pedes / illinc dispersa iacuisse. Non mirum si egeretur conge/sta tellus cuidam, quammet ipsi referebant subterraneae / fornici, quin et reliquus truncus comperiatur. Ex forni/ce coniicio, & monumentum Dolabellae illic constru/ctum, qui dum Propraetorem, in Illiryco ageret, huma -/ nis

[162] Priloge 2. 2., 4. 1., 4. 2., 4. 3., 4. 4., i 4. 7. prevela Bruna Kuntić-Makvić.

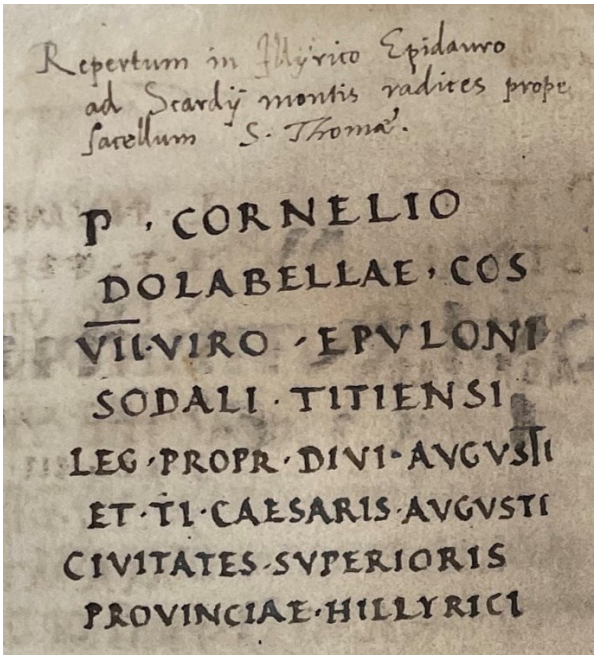
concesserit. Adducit praeterea me in hanc coniectu-/ ram Aedicula cui nomen sancti Thomae est inditum. Ea / vel fornici adhaeret, vel potius loco monumenti vetu-/ state collapsi superstructa est.

„Slijedeći natpis, urezan na kamenoj ploči, nedavno je iskopan, otprilike 5 stadija nedaleko od ilirskog Epidaura, prema sjeveru, na nekoj ravnici gdje su vinogradi, na podnožju brda Skardije. Bio je (natpis) dodan prema sadržaju i mjestu, kako nagađam, ili kipu ili spomeniku ili jednom i drugom. Jer da je kip Dolabelle bio tamo postavljen, najočitiji je dokaz mramorna, fragmentarna glava plemenitog lica čovjeka četrdeset- ili pedesetgodišnjaka koja je tamo pronađena i ja sam je vidio. Pričaju seljaci da su nekoliko godina ležale tamo razbacane ruke i noge. Ne bi bilo nekome čudno da, ako bi se iskopala nagomilana zemlja na podzemnom svodu, kako su meni samome pričali, da bi se pronašlo i ostalo truplo. Prema svodu nagađam da je tamo bio postavljen spomenik Dolabelli, koji je umro dok je bio propretor u Iliriku. Na ovaj zaključak navodi me kapelica koja je posvećena sv. Tomi. Ta kapelica pripada svodu ili je čak sagrađena na mjestu spomenika koji je zbog starine srušen.“ (Lučić 1968, 544-545.)

3. Čitanje natpisa *CIL* III 1741 u izdanjima europskih epigrafičara

3. 1. Pigije 1554, f. 83r.

3. 1. 1. Čitanje

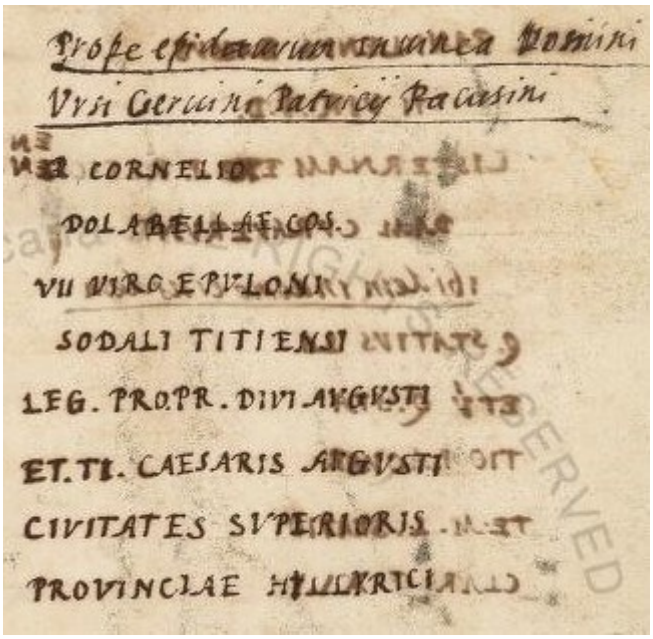

3. 1. 2. Informacije o natpisu

Repertum in Illyrico Epidauro
ad Scardii montis radices prope
sacellum S(ancti) Thomae.

3. 2. Manucije 1566, f. 239v.

3. 2. 1. Čitanje

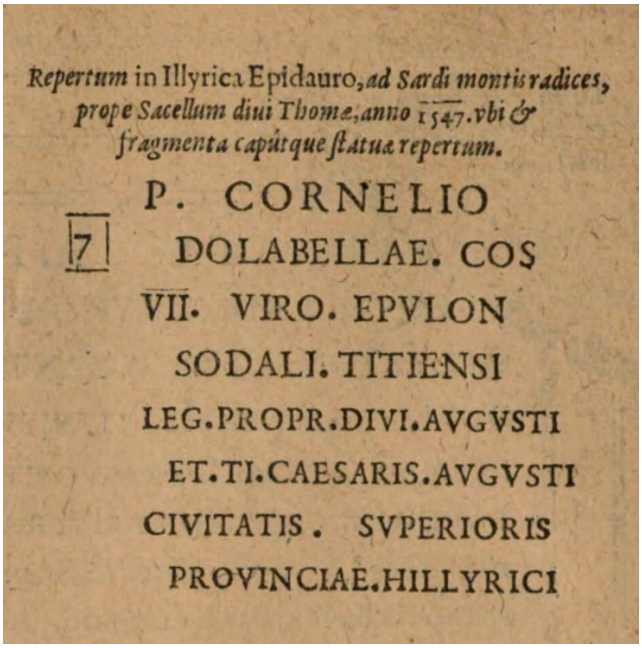
3. 2. 2. Informacije o natpisu

Prope epidaurum[163] *in vinea Domini*
Ursi Cervini Patricii Rhagusini.

3. 3. Smetije/Lipsije 1588, f. 84v.

3. 3. 1. Čitanje

[163] *Sic!*

3. 3. 2. Informacije o natpisu

Repertum in Illyrica Epidauro, *ad Sardi montis radices, prope Sacellum diui Thomae, a. 1547. ubi et fragmenta capútque statuae repertum*.

4. Dubrovačka predaja

4. 1. Nikola Bunić 1790, 28-29.

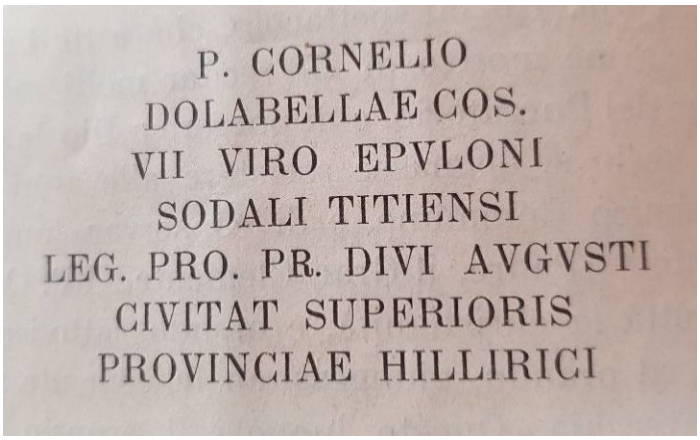
4. 1. 1. Informacije o natpisu

In Pago nuncupato Obod / Obod stadio ab Epidauri ruinis distante Dolabellae Romani (d) / *Sepulcrum visitur cum ejusdem Inscriptione*. / *Sequitur Epidauri locus, in quo tantum antiquae urbis ve / stigia, quamvis & nunc exiguam urbem repraesentat, Rhacusa / vecchia Italico idiomate, ab incolis vero Zaptat appellatus.*

„U selu zvanom Obod koje je od ruševina Epidaura udaljeno stadij gleda se grob Rimljanina Dolabele s njegovim natpisom. Slijedi položaj Epidaura, gdje su samo ostatci staroga grada, iako i sada malen grad. Talijanskim se jezikom zove *Rhagusa vecchia*, a stanovnici ga zovu Captat.“

4. 2. Ivan Krstitelj Conventati 1906, 21-22, 25.

4. 2. 1. Čitanje

4. 2. 2. Informacije o natpisu

Poche memorie dell' antico Epidauro qui si ramirano, e / queste si restringono ad alcuni vestigij delle vecchie mure[164]*/ bagnate hora dal mare, anzi che le ricopre: ed un acque- / dotto totalmente disfatto e diruto, che nessuno lo ravvisa / per tale fuori de Paesani, ed al Sepolcro di Dolabella posto / alle falde di una montagniuola in luogo deserto, la di cui / impressione è affatto guasta, rimasta solo quasi insensibile / l' incisione delle lettere e coll'impossibilità di poterne rica- / vare i caratteri, pure mi sono tanto ingegnato, che l' ho ti- / rata fuori ed è la seguente...*

Vi rimaneva circa / un hora di giorno e mi condussero a vedere la spelonca / del Drago ucciso da S. Ilarione poco lontana, come il se- / polcro di Dolabella, e poi ce ne ritornassimo a Casa.

„Ovdje se gledaju malobrojni spomeni drevnoga Epidaura. Svode se na nekoliko ostataka starih zidova koje more sada oplakuje, čak i prekriva, na potpuno razgrađen i zarušen vodovod - koji kao takav ne prepoznaje nitko osim domaćih – i na Dolabelin grob koji stoji na padini brežuljka na pustome mjestu. Dojam o njemu uistinu je jadan je je urez pismena gotovo neprimjetan i slova se ne mogu razlučiti. Ipak sam se potrudio toliko, da sam ga izvukao i ovakav je kako slijedi...“

„Bio je preostao otprilike sat dana i poveli su me vidjeti špilju zmaja kojega je bio ubio sveti Hilarion, nedaleku poput Dolabelina groba, a zatim smo se odande vratili kući.“

4. 3. Junije Rastić 1893, 15.

4. 3. 1. Informacije o natpisu

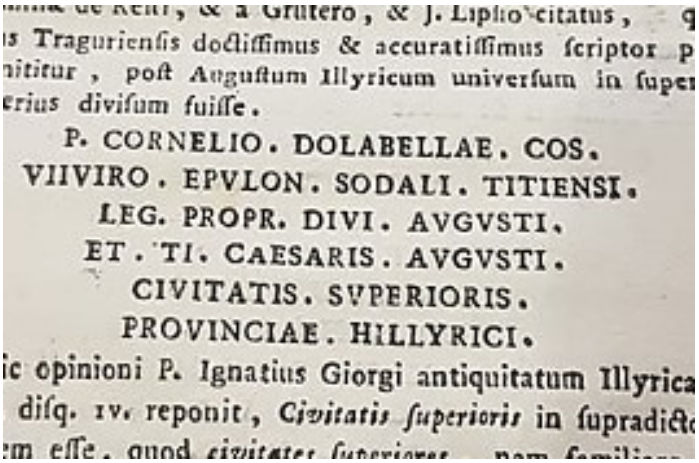
Può rendersi ancora certo ognuno / della grandezza di questa colonia dalle continue giarre, che piene / di medaglie antichissime sono da quelli ritrovate, che, o per tal / industria, o per occasion d'alcuna fabbrica, cavano la terra, e vi si / trova ancora presentemente il sepolcro di Dolabella, proconsole romano; con una inscrizione-latina.

„Još se uvijek svatko može uvjeriti o veličini te kolonije, po posudama punima starih medalja koje stalno nalazi tko kopa zemlju, bilo upravo toga radi ili zbog kakve gradnje. Onde se i sada nalazi grob rimskoga prokonzula Dolabele s latinskim natpisom.“

[164] Tipfeler, tal. *mura*.

4. 4. Miho Sorkočević 1790, 51-52.

4. 4. 1. Čitanje

de Resti, & a Grutero, & J. Lipsio citatus, q
is Tragurienſis doctiſſimus & accuratiſſimus ſcriptor p
nititur, poſt Auguſtum Illyricum univerſum in ſuper
erius diviſum fuiſſe.
P. CORNELIO. DOLABELLAE. COS.
VIIVIRO. EPVLON. SODALI. TITIENSI.
LEG. PROPR. DIVI. AVGVSTI.
ET. TI. CAESARIS. AVGVSTI.
CIVITATIS. SVPERIORIS.
PROVINCIAE. HILLYRICI.
ic opinioni P. Ignatius Giorgi antiquitatum Illyrica
diſq. IV. reponit, *Civitatis ſuperioris* in ſupradicte
em eſſe, quod *civitates ſuperiores* nam familiae

4. 4. 2. Informacije o natpisu

(d) *Inscriptiones Romanae, de quibus in principio sermo fuit sunt / hae. Primum lapis inter Epidauri ruinas inventus in agro nobi / lis familiae de Resti, & a Grutero, & J. Lipsio citatus, quo...*

„Ovo su rimski natpisi o kojima je bilo govora na početku. Najprije kamen koji je među ruševinama Epidaura nađen na zemljištu plemenite obitelji Rastić, a naveli su ga Gruter i Just Lipsije. Njime...“

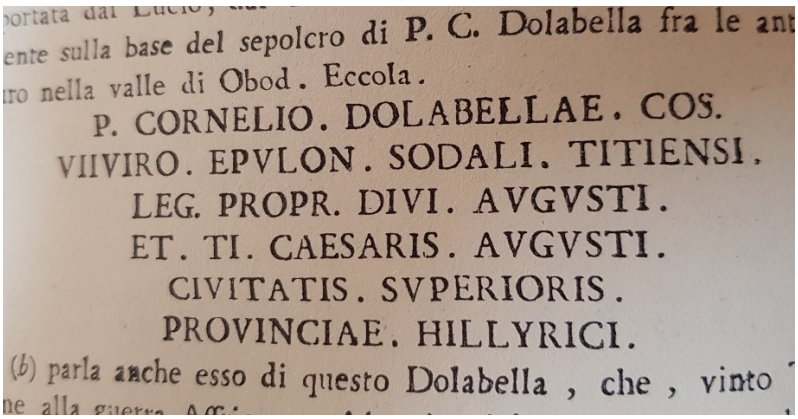
Iuvat obiter adnotare, hunc P. Cor. Dolabellam non fuisse se / ctatotrem illum malarum partium, effraenem in cupiditatibus, / malitia ac ferocitate aestuantem, ipsisque etiam, quibus servire / coactus fuerat, despectum; quem optimus M. Cicero, dum Te / rentiae suae nimium favet, generum adscivit; fed postquam di / gnitatis suae inimicum, invasoremque bonorum expertus est, / indignans expulit, atque eiuravit. Verum est alter Dolabella, / qui finem Africo bello, Tacfarinate caeso, imposuit; de eo Ta / citus lib. 4. annal. Ait...

„Rado ću usput primijetiti da ovaj Publije Kornelije Dolabela nije bio onaj sljedbenik prevratničke stranke, neobuzdan u nasladama, preobilan zločestoćom i okrutnošću kojega su prezirali i oni kojima je morao služiti; njega je vrsni Marko Ciceron, odveć ugađajući svojoj Terenciji, uzeo za zeta; no kad je iskusio da je neprijatelj njegovoj časti i da mu nagriza imetak, s prezirom ga je otjerao i odrekao ga se. To je, naprotiv, drugi Dolabela koji je dokončao Afrički rat, pogubivši Takfarinata. O njemu kaže Tacit u 4. knjizi Anala:...“[165]

4. 5. Franjo Marija Appendini 1802, 44, 49.

[165] Odgovara Lipsijevom izdanju jer je kod njega taj dio teksta na početku IV. knjige.

4. 5. 1. Čitanje

portata dal Lucio, dal
ente sulla base del sepolcro di P. C. Dolabella fra le ant
ro nella valle di Obod. Eccola.
P. CORNELIO. DOLABELLAE. COS.
VIIVIRO. EPVLON. SODALI. TITIENSI.
LEG. PROPR. DIVI. AVGVSTI.
ET. TI. CAESARIS. AVGVSTI.
CIVITATIS. SVPERIORIS.
PROVINCIAE. HILLYRICI.
(b) parla anche esso di questo Dolabella, che, vinto
ne alla guerra

4. 5. 2. Informacije o natpisu

Ma oltre queste testimonianze, abbiamo la seguente / lapide riportata dal Lucio, dal Grutero, dal Banduri, e dal Cellario, ed an- / cora esistente sulla base del sepolcro di P. C. Dolabella fra le antiche rovine / di Epidauro nella valle di Obod. Eccola.

„Međutim, osim tih svjedočanstava imamo sljedeću spomen-ploču o kojoj izvješćuju Lučić, Gruter, Bandurević i Cellarius a koja još postoji podno groba P. C. Dolabelle među starim ruševinama Epidaura u uvali Obod...“

Il sepolcro di Dolabella do- / veva al certo rimanere in mezzo della città nel pubblico foro. Essa dunque / occupava l' istmo allora ridotto in fortezza, ed abbracciava il vasto porto di / Tramontana, avanti cui infra terra mirasi tuttora la base della statua del / Proconsole, ed altri vestigi quà e là sparsi di antiche fabbriche atterrate par- / te dal tempo, e parte per construire la nuova Epidauro. Tutto il distretto, che / nomasi in oggi Obod, formava precisamente l' estensione di questa città.

„Grob Dolabele morao je sigurno ostati usred grada na javnom forumu. Grad je dakle zauzimao prevlaku koja je tada pretvorena u tvrđavu, i obuhvaćao je prostranu sjevernu luku ispred koje se u zemlji još uvijek vidi podnožje prokonzulova kipa te drugi tragovi starih građevina raštrkanih ovamo-onamo, prekrivenih zemljom, dijelom tijekom vremena, a dijelom radi gradnje novog Epidaura. Čitavo područje koje se danas zove Obod, bilo je upravo prostor na kojemu se protezao ovaj grad.“ Šoljić 2006, 85-86, 90-91.

4. 6. Franjo Marija Appendini 1833?, 6.

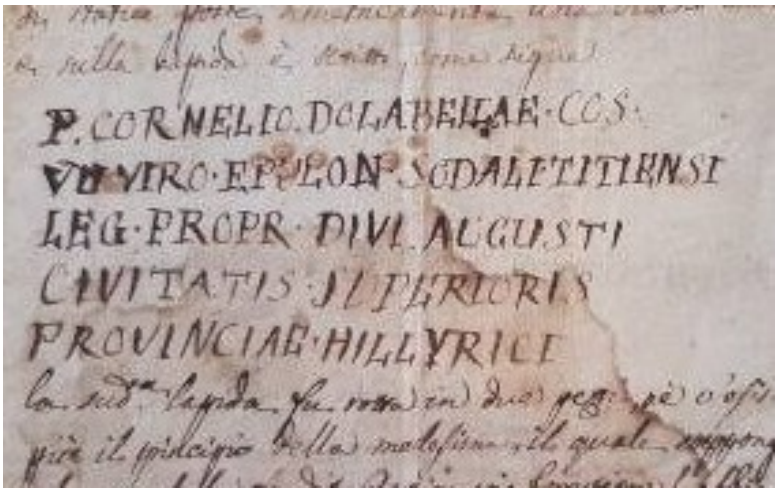
4. 6. 1. Informacije o natpisu

La seguente fu ritrovata fra le rovine di Epidauro in un podere della / nobil famiglia Resti, e fu già pubblicata dal Grutero, da Giusto Li- / psio, dal Cellario, dal Lucio, dal Banduri, e da altri.

Essa era posta sulla base del sepolcro di Dolabella nel pubblico foro, / e un secolo fa era ancora quasi intiera; ma in oggi non ve ne rimane / in sul luogo, che un frammento, il quale mostra tuttavia le prime let- / tere dell' iscrizione. Del resto mercè di questa lapide si venne in co- / gnizione, che l' Illirico si divideva pure in superiore ed inferiore, che / si estendeva da Narona sino a Scodra (Scutari) ed aveva la sua residenza / in Epidauro.

4. 7. Zbirka obitelji Martecchini 18vv, 52-II-3-a.

4. 7. 1. Čitanje

4. 7. 2. Informacije o natpisu

V'è anche fuori della Penisola d'Epidauro {in} / una vigna verso Tramontana {un' anteriore parte della base}d'una / statua di P. Dolabella Consolare {coll'epigrafe} / [...] / mentre si trovano due basi.[166] */ di statue poste simetricamente una vicino all'altra, / e sulla lapida è scritto, come segue...*

„I izvan epidaurskog poluotoka, u vinogradu prema sjeveru, stoji prednja strana postolja jednoga kipa konzulara Publija Dolabele s natpisom, dok dva postolja za kipove stoje simetrično jedno blizu drugoga. Na kamenu je napisano, kako slijedi...“

la sudetta lapida fu rotta in due pezzi, nè c'esiste / piu il principio della medesima, il quale suppongo, / che qualche erudito Antiquario forestiere l'abbia / furtivamente sottratto addietro cinquantanni incirca.

„Rečeni je kamen bio prelomljen u dva komada, i njegova početka više nema. Pretpostavljam da ga je neki učeni strani starinar kradom ugrabio prije otprilike pedeset godina.“

5. Odlomci iz djela starih pisaca

[166] Na rukopisu se nalazi i dio koji je prekrižen: V'è anche fuori della Penisola d'Epidauro [nella] / una vigna verso Tramontana [un epigrafe] d'una / statua di P. Dolabella Consolare [sopra una / lapida, che pare, che stava avanti la base / della statua], mentre si trovano due basi. 52-II-3-a.

5.1. Velej Paterkul

5. 1. 1. *Vell. Hist.* II. 125

Cuius curam ac fidem Dolabella quoque, vir simplicitatis generosissimae, in maritima parte Illyrici per omnia imitatus est.

„Njegovu je brižljivost i odanost u primorskom dijelu Ilirika po svemu oponašao i Dolabela, muž najplemenitije jednostavnosti.“ Miklić 2006a, 204-205.

5. 2. Tacit

5. 2. 1. a) *Tac. Ann.* III. 47

...solus Dolabella Cornelius dum antire ceteros parat absurdam in adulationem progressus, censuit ut ovans e Campania urbem introiret.

„Jedini je Dolabela Kornelije, dok se spremao nadmašiti ostale, zabrazdivši u besmisleno dodvoravanje, predložio da iz Kampanije, uz ovacije, uđe [Tiberije, op. a.] u Grad.“ Miklić 2006b, 220, 232-233.

5. 2. 1. b) *Tac. Ann.* III. 47

Jedini Dolabela Kornelije, nastojeći da premaši ostale, padne u apsurdno dodvoravanje te predloži da, na povratku iz Kampanije, uđe [Tiberije, op. a.] u grad uz ovacije. Kostović 1970, 147.

5. 2. 2. *Tac. Ann.* III. 69

At Cornelius Dolabella dum adulationem longius sequitur increpitis C. Silani moribus addidit ne quis vita probrosus et opertus infamia provinciam sortiretur, idque princeps diiudicaret.

„No Kornelije Dolabela, idući u svom laskanju još i dalje, napavši Silanovo ponašanje, dodao je neka nitko prijekorna života i obasut sramotom ne dobije ždrijebom pokrajinu, nego neka o tom odluči vladar.“ Miklić 2006b, 249-252.

5. 2. 3. *Tac. Ann.* IV. 23

...ipsaque e provincia ut quis fortunae inops, moribus turbidus, promptius ruebant, quia Caesar post res a Blaeso gestas quasi nullis iam in Africa hostibus reportari nonam legionem iusserat, nec pro consule eius anni P. Dolabella retinere ausus erat iussa principis magis quam incerta belli metuens.

„A iz same pokrajine, kako je već tko bio oskudna imutka, nemirne naravi, tako je spremnije grnuo k njemu, jer je Cezar, kao da u Africi poslije Blezovih ratnih pothvata već i nema nikakvih neprijatelja, bio zapovijedio da se povuče Deveta legija, a prokonzul one godine, Publije

Dolabela, nije ju se usudio zadržati, bojeći se većma carevih zapovijedi negoli ratnih neizvjesnosti.“ Miklić 2006b, 282.

5. 2. 4. *Tac. Ann.* IV. 24

...at Dolabella contracto quod erat militum, terrore nominis Romani et quia Numidae peditum aciem ferre nequeunt, primo sui incessu solvit obsidium locorumque opportuna permunivit; simul principes Musulamiorum defectionem coeptantis securi percutit. dein quia pluribus adversum Tacfarinatem expeditionibus cognitum non gravi nec uno incursu consectandum hostem vagum, excito cum popularibus rege Ptolemaeo quattuor agmina parat, quae legatis aut tribunis data; et praedatorias manus delecti Maurorum duxere: ipse consultor aderat omnibus.

„No Dolabela, skupivši ono što je ostalo od vojnika, zahvaljujući strahu od rimskoga imena i zbog toga što Numiđani ne mogu podnijeti bojne vrste pješaka, u prvoj navali razbije opsadu i utvrdi pogodno zemljište; u isto vrijeme dade odrubiti glave prvacima Muzulamljana, koji su se spremali na odmetništvo. Potom, stoga što se u više vojnih pohoda protiv Takfarinata bio uvjerio kako ne valja teško naoružanom vojskom i jednom navalom progoniti raštrkana neprijatelja, dozvavši, zajedno s njegovim sunarodnjacima, kralja Ptolemeja, pripremi četiri povorke, koje povjeri svojim legatima ili tribunima; a pljačkaške su čete poveli odabranici među Maurima: on je sam, kao savjetnik, bio svima pri ruci.“ Miklić 2006b, 283.

5. 2. 5. *Tac. Ann.* IV. 26

Dolabellae petenti abnuit triumphalia Tiberius, Seiano tribuens, ne Blaesi avunculi eius laus obsolesceret. sed neque Blaesus ideo inlustrior et huic negatus honor gloriam intendit: quippe minore exercitu insignis captivos, caedem ducis bellique confecti famam deportarat.

„Tiberije odbije Dolabelin zahtjev za znamenjima trijumfa, iz obzira prema Sejanu, da ne potamni slava Bleza, njegova ujaka. No Blez nije zbog toga postao slavniji, a ovomu je uskraćena čast uvećala slavu. Doista, s malobrojnijom se vojskom domogao uglednih zarobljenika, ubio vojskovođu, stekao glas da je okončao rat.“ Miklić 2006b, 284.

5. 2. 6. *Tac. Ann.* IV. 66

...corripueratque Varum Quintilium, divitem et Caesari propinquum, Domitius Afer, Claudiae Pulchrae matris eius condemnator, nullo mirante quod diu egens et parto nuper praemio male usus plura ad flagitia accingeretur. Publium Dolabellam socium delationis extitisse miraculo erat, quia claris maioribus et Varo conexus suam ipse nobilitatem, suum sanguinem perditum ibat.

„Tako je Vara Kvintilija, bogataša i Cezarova rođaka, na sud bio doveo Domicije Afer, krivac za osudu njegove majke Klaudije Pulhre, i nitko se nije čudio što se, kao dugogodišnji siromah i čovjek koji je nedavno stečenu nagradu bio uludo utrošio, spremao na još brojnija nečasna djela. Bilo je čudno što se kao drug mu u prokazivanju pojavio Publije Dolabela, jer se ovaj, kao čovjek slavnih predaka i u rodu s Varom, sam spremao upropastiti svoje vlastito plemstvo i vlastitu krv.“ Miklić 2006b, 320-321.

6. Ostali natpisi

6. 1. *ILJug* 636, Šašel 1978, 75-76.

· DOLABELLA
LEG · PRO · PR
COH · VI · VOL
TRIB · L · PVRTISIO · ATINATE
ILIO · C · SAENIO · II · VIR 5

Čitanje i djelomična restitucija natpisa: *[P(ublio)] Dolabella / leg(ato) pro pr(aetore) / coh(ors) VI vol(untariorum) / trib(uno) L(ucio) Purtisio Atinate / [----]ilio, C(aio) Saenio II vir(is)*.

6. 2. *AE* 1999, 1223, EDH.

DIVO · AVGVSTO
SACRVM
P · DOLABELLA · COS
CAESARIS · AVGVST
LEG PRO · PR 5

Čitanje natpisa: *Divo Augusto / sacrum / P(ublius) Dolabella co(n)s(ul) / Caesaris August(i) / leg(atus) pro pr(aetore)*.